

Dorpsbewoners en hun sprookjespark

Een onderzoek naar de reacties van dorpsbewoners op de uitbreidingsplannen van Stichting Natuurpark de Efteling aan het eind van de 20^e eeuw

Onderzoekspracticum Modernisering 1973-2001

Vught, april 2004

Sieth Delhaas

docent: de heer dr. F. Inklaar

Inhoud

Dorpsbewoners en hun sprookjespark.....	1
1. Inleiding	1
2. De uitbreidingsplannen van de Efteling in relatie tot Mommaas' historische analyse	4
2.1. Inleiding.....	4
2.2. Mommaas historische analyse van het omgevingsbeleid.....	4
2.3. Uitbreidingsplan en motivatie van de Efteling.....	6
2.4. De noodzaak van het uitbreidingsplan volgens de Efteling	7
2.5. Verhouding tussen uitbreiding en eerdere ontwikkelingen	8
2.6. De uitbreidingsplannen in het licht van de procesmatige ontwikkeling van Mommaas c.s.	10
3. Reacties van overheidsinstanties op de uitbreidingsplannen.....	12
3.1. Inleiding.....	12
3.2. De reacties van de gemeentelijke overheid.....	12
3.3. Overleg tussen gemeente en provinciale overheid	13
3.4. Bezwaren.....	15
3.5. Brabantse Milieufederatie en Natuurmonumenten als spelbrekers	16
3.6. Reacties van overheidsinstanties op de uitbreidingsplannen gezien binnen de procesmatige ontwikkeling van Mommaas c.s.	17
4. Reacties van bewoners van Kaatsheuvel	18
4.1. Inleiding.....	18
4.2. Cultural Studies	18
4.3. De etnografische methode.....	19
4.4. Interviews.....	20
4.5. Analyse en interpretatie	22
4.6. Interpretatie.....	25
5. Conclusies	28
Bronnen	i
Literatuurlijst	ii
Bijlagen.....	I
Bijlage 1: Brief aan te interviewen personen.....	I
Bijlage 2: Interview A	II
Bijlage 3: Interview B	V
Bijlage 4: Interview C	VII
Bijlage 5: Interview D	X
Bijlage 6: Interview E	XIV

1. Inleiding

Het fenomeen hoe de burger haar/zijn vrijetijd wenst te (en zou willen) besteden en hoe commerciële planners op het gebied van vrijetijd menen aan deze wensen te moeten voldoen en/of deze te beïnvloeden, heeft de laatste decennia een toenemende invloed op de inrichting van de openbare ruimte. Met het oog op deze stijgende behoefte wordt op allerlei plaatsen in Nederland ruimte geclaimd voor de bouw en aanleg van projecten in zowel stedelijke gebieden en op het platteland, in recreatie- en natuurgebieden. Door de realisering van deze projecten is er tegelijkertijd een toename van (auto)mobiliteit door bezoekers aan deze projecten, die er voor zorgt dat er ook tijdens de weekends steeds meer files op de autowegen zijn te melden. Meer dan de helft van de verplaatsingen daarvan blijken te zijn terug te voeren op vrijetijdsbesteding.¹

In vervolg op hun onderzoek naar de modernisering van Nederland tussen 1948 en 1973 willen de rechtssocioloog Schuyt en de architectuurhistoricus Taverne in de nabije toekomst onderzoek doen naar de ontwikkeling van de Nederlandse samenleving gedurende het laatste kwart van de 20^e eeuw.² Zij haken met hun plannen in op een rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) over de ontwikkeling van de vrijetijdsindustrie en de houding die de overheid daarin zou moeten innemen.³ Schuyt en Taverne willen enerzijds het spanningsveld in kaart brengen tussen de planmatige orde van de Nederlandse verzorgingsstaat en de diverse democratiseringsbewegingen die in die periode opgeld deden. Anderzijds willen zij de in dit spanningsveld ontstane vraag beantwoorden hoe zich de tendens tot individualisering, voortkomende uit genoemde bewegingen, verhoudt tot de bindende organiserende krachten van politieke en culturele aard.

De samenstellers van het OU-Onderzoekspracticum *Nederland moderniseert 1973-2001* willen binnen het omvangrijke onderzoek van Schuyt en Taverne het thema *vrijetijdsbestedingen* voor hun rekening te nemen.⁴ Dit bood mij de gelegenheid om als deelnemer aan het OU-practicum een specifieke interesse van laatstgenoemde onderzoekers uit hun plan te lichten. In hun ontwerp zeggen zij een casestudy te willen maken van de strip tussen de gemeenten Eindhoven, Tilburg en Waalwijk in de provincie Noord-Brabant. Binnen dit gebied ligt het Natuurpark de Efteling dat als een van de eerste evenementenparken in Nederland te boek staat. Ik heb mijn onderzoek toegespitst op vragen rondom de recente uitbreidingsplannen van dit park, die vanaf 1987 werden uitgewerkt.

¹ H.Mommaas e.a., *De vrijetijdsindustrie in stad en land. Een studie naar de markt van belevenissen* (Den Haag 2000) 9.

² Kees Schuyt en Ed Taverne, *1950. Welvaart in zwart-wit* (Den Haag 2000).

³ Mommaas, *passim*.

⁴ *Onderzoekspracticum Modernisering. Nederland moderniseert (1973-2001)*. Open Universiteit. C41312, werkboek (z.p., z.j.).

Gedurende haar vijftigjarig bestaan heeft de Efteling een gestage ontwikkeling doorgemaakt. Sinds begin jaren negentig schaart zij zich onder de talloze attractieprojecten die een rol willen en zullen spelen in de 'veranderingen tussen stad en land' zoals deze in het WRR-rapport ter sprake komen. Met hun laatste uitbreidingsplannen gaan zij hun grenzen dienovereenkomstig overschrijden.

Met de toename van de vrijetijdsindustrie, een industrie waartoe de Efteling met haar nieuwe plannen gerekend kan worden, komt, zoals Schuyt en Taverne constateren, de traditionele rol van de overheid als producent van plannen voor de ruimte ter discussie te staan.⁵ De overheid zou te weinig aandacht hebben voor de negatieve effecten van deze industrie. Tegelijkertijd memoreert ook het WRR-rapport, dat deze onderzoekers als leidraad voor het eigen onderzoek willen gebruiken, dat de effecten van vrijetijdsbesteding op de veranderende relatie tussen stad en land in het ruimtelijk beleid van de overheid, onderbelicht zijn gebleven.

Zowel Schuyt en Taverne als de samenstellers van het WRR-rapport hebben als uitgangspunt gekozen om de opgedane kennis in te zetten voor een gericht overheidsbeleid in relatie tot beschikbare ruimte, cultuur- of milieubeleid.

Mijn indruk na het lezen van zowel het onderzoeksplan van Schuyt en Taverne als het WRR-rapport is dat daarin het accent vooral ligt op de overheidskant: a) de geleidelijke herpositionering van het overheidsbeleid ten aanzien van de ruimtelijke orde als gevolg van onder andere internationalisering, alsmede de economische ontwikkelingen en de breuken daarin en b) veranderingen die gestuurd moeten worden door toenemende ruimteclaims van de kant van de vrijetijd en de in samenhang daarmee ontstane vrijetijdsindustrie. Schuyt en Taverne willen daarnaast onderzoeken hoe de ontwikkelingen plaats vinden in verhouding tot de democratiseringsbewegingen die met name aan het begin van hun onderzoeksperiode een rol speelden. Zij en de samenstellers van het WRR-rapport, Mommaas c.s., zitten wat de theoretische aanpak betreft zo goed als op één lijn. Zij kiezen voor een probleemgerichte historische analyse van het omgevingsbeleid. Zij willen dan rekening houden met procesmatige ontwikkelingen binnen het maatschappelijk krachtenveld.⁶ Beiden kiezen voor een zo goed als eensluidend perspectief - met inbegrip van wat zich binnen Europa afspeelt -: aanpak vanuit een politiek-economische en sociaal-culturele invalshoek.

Bij mij is al lezend de vraag gerezen hoe burgers, van wie het leven ongevraagd en/of ongewild beïnvloed wordt door een zich explosief ontwikkelend attractiepark als de Efteling, dit ervaren. Met andere woorden hoe denken deze mensen, met in dit ontwikkelingsspel de minste macht, over het ontstane culturele product?⁷

Schuyt en Taverne spreken over het spanningsveld tussen planmatige orde en uiteenlopende democratiseringsbewegingen en de bindende en organiserende krachten van politieke en culturele aard.⁸ Ik heb deze factoren meegenomen in mijn onderzoek. In hoeverre speelt deze combinatie een rol in het dorp Kaatsheuvel waar de Efteling is uitgegroeid van een door dorpspastoors opgericht plaatselijk recreatief Sport- en Wandelpark tot een commercieel attractiepark met plannen voor onder andere een aangrenzend bungalowpark?

⁵ *Onderzoeksplan*, 9.

⁶ *Onderzoeksplan*, 9; Mommaas, 18.

⁷ S. During, 'Introduction' in: S. During (ed.) *The Cultural Studies Reader* (London/New York 1993) 1-25.

⁸ *Onderzoeksplan*, 1

Uit Durings uiteenzettingen in *The Cultural Studies Reader*⁹ destilleer ik dat *cultural studies* met name geïnteresseerd zijn in hoe groepen met de minste macht hun eigen lezing geven van een cultureel product of de ontwikkeling daarvan.¹⁰ Met behulp van enkele voorbeelden van During, met nadruk op een bepaalde ethnografische methode, zal ik verslag doen van de reacties van een aantal dorpsbewoners met als opzet ook deze kant van de ‘veranderende werkelijkheid van het dagelijks leven’ binnen het groter onderzoek van Schuyt en Taverne aan bod te laten komen.¹¹

Ik doe dit met gebruikmaking van mijn probleemstelling: *Wat zijn de reacties van bewoners van Kaatsheuvel op de uitbreidingsplannen van Stichting Natuurpark De Efteling aan het eind van de 20^e eeuw?*

In hoofdstuk twee van mijn rapportage laat ik zien hoe het uitbreidingsplan van de Efteling is te plaatsen binnen datgene wat het WRR-rapport van Mommaas c.s. in zijn historische analyse van het omgevingsbeleid over dit soort ontwikkelingen zegt. In het volgende hoofdstuk zijn de reacties van de gemeentelijke en provinciale overheden op de uitbreidingsplannen van de Efteling BV te lezen. In hoofdstuk 4 worden de reacties van een aantal dorpsbewoners beschreven en geëvalueerd. Tenslotte trek ik in hoofdstuk 5 mijn conclusies.

Als bronnen voor dit onderzoek heb ik gebruikgemaakt van genoemd WRR-rapport, het concept onderzoeksplan van Schuyt en Taverne, bestemmingsplannen, rapporten en overige documenten van zowel de gemeente Loon op Zand als van het Provinciaal Bestuur van Noord-Brabant, alsmede van stukken opgesteld door een door de Efteling aangetrokken adviesbureau. Daarnaast, wat de ontwikkeling van de Efteling betreft, van een ter gelegenheid van haar 50-jarig bestaan samengesteld jubileumboek¹² en een politiek pamflet van een plaatselijke politieke partij.¹³ Een verzoek om inzage te krijgen in het eigen archief van de Efteling werd geweigerd onder verwijzing naar de gegevens in genoemd jubileumboek. De gesprekken met een aantal bewoners van Kaatsheuvel om hun reacties op de uitbreidingsplannen te vernemen, moeten worden gedefinieerd als orale bronnen.¹⁴

⁹ During, 1.

¹⁰ During, 1, 7.

¹¹ *Onderzoeksplan*, 1.

¹² H. van den Diepstraten, *De Efteling. Kroniek van een sprookje, 1952-2002* (Baarn 2002).

¹³ *Droomrijk kans of bedreiging*, Groene vuist. Nieuwsbrief. Groenlinks afdeling Loon op Zand, nr. 3 sept. 2003.

¹⁴ Chris Schreurs (red.), *Cultuurwetenschappelijke vaardigheden. Vademecum*. Open Universiteit (Heerlen 1996) 69.

2. De uitbreidingsplannen van de Efteling in relatie tot Mommaas' historische analyse

2.1. Inleiding

Alvorens de uitbreidingsplannen van de Efteling vanaf 1987 te kunnen plaatsen binnen de historische analyse van het omgevingsbeleid, zoals verwoord in het WRR-rapport van Mommaas c.s., is het noodzakelijk kennis te nemen van deze analyse. De begrippen *vrijetijd* en *vrijetijdsindustrie* worden toegelicht. Vervolgens worden de uitbreidingsplannen van de Efteling uiteengezet met haar motivatie. Een korte schets van de geschiedenis van het park moet duidelijk maken in welke verhouding de uitbreidingsplannen staan tot eerdere ontwikkelingen. Daarna zal een antwoord worden gegeven op de vraag of deze uitbreidingsplannen binnen het procesmatige krachtenveld passen zoals Mommaas c.s. dit in hun rapport hebben verwoord.

2.2. Mommaas historische analyse van het omgevingsbeleid

Binnen de historische analyse van het omgevingsbeleid nemen de begrippen *vrijetijd* en *vrijetijdsindustrie* een belangrijke plaats in.

2.2.1 Vrijetijd

Het fenomeen *vrijetijd* ontstond in de 19^e eeuw op het snijpunt van de uitbreiding van het industriële arbeidsbestel en de opkomst van de moderne burgerlijke rechtstaat. *Vrijetijd* stond voor de tijd dat de arbeiders zich niet verhuurd hadden aan hun werkgevers en waarover ze vrij konden beschikken. De zorg van de burgerij was hoe de arbeiders deze *vrijetijd* zouden gaan besteden, met een zekere angst voor 'volks' of 'plat' commercieel vermaak. Derhalve moest de *vrijetijd* worden 'be-schaafd'. In die strijd krijgt *vrijetijd* haar betekenis van ontspanning, verpozing en vermaak.

Door de toegenomen *vrijetijd* na de Tweede Wereldoorlog en de toegenomen welvaart vanaf de jaren vijftig neemt de vraag naar ontspanning toe. Dit resulteert in de bemoeienis met dit fenomeen van de kant van een groeiende hoeveelheid commerciële, maar ook particuliere en publieke organisaties en instellingen. De *vrijetijd* is een zelfstandig segment geworden op de markt. De specifieke relatie tussen *vrijetijd* en arbeiders is voorbij. In onze tijd is *vrijetijd* een algemeen en zelfstandig levensdomein.¹⁵

¹⁵ Mommaas, 21-25

2.2.2. Vrijetijdsindustrie

In het WRR-rapport streven Mommaas c.s. niet naar een ‘harde’ afbakening van het concept vrijetijdsindustrie. Dit begrip heeft in het Nederlands taalgebied een andere gevoelswaarde – met meer weerstand tegen industrie – dan bijvoorbeeld in de Angelsaksische wereld.¹⁶

In de naoorlogse tijd neemt het (semi)-publieke initiatief aan de aanbodkant van vrijetijdsbesteding het over van het private. Dit aanbod wordt gestimuleerd door het toegenomen bezit onder consumenten van televisietoestellen en apparatuur voor het afspelen van muziek. Het sterk toenemende autobezit vergroot de actieradius van de consument om de eigen vraagbehoefte te kunnen bevredigen. De woorden ‘ongekende expansie’ van producten en voorzieningen van de vrijetijd geven de ontwikkelingen weer in deze periode.

In die tijd groeit de bemoeienis met sport, cultuur en recreatiemogelijkheden toe, eerst vanuit nationale en verzuilde belangen, naar publiek belang en wordt deze bemoeienis onderdeel van de verzorgingsstaat in een naadloos geordende structuur. Hierin ligt de wens besloten de bevolking op een ‘zinnige en verantwoorde’ wijze te doen recreëren. Een zelfde naadloze ordening toont de ontwikkeling van het aanbod in de marktsector waar productkenmerken structurerend zijn.

In het geheel van beide ordeningen vindt gaandeweg horizontalisering plaats die door onderzoekers gerelateerd wordt enerzijds aan de trits ontideologisering, ontmoralisering en ontpedagogisering en anderzijds, vanuit het perspectief van meer positief ingestelde auteurs, door pluralisering, democratisering of individualisering. Deze ontwikkeling heeft als resultaat een democratisering van de vrije tijd.

Binnen dit geheel spelen Amerikaanse invloeden van media- en consumptiecultuur een ingrijpende rol. Vanuit het heersende structurenfunctionalistische perspectief heet het dat, omwille van de dynamisering van de Nederlandse economie in de postindustriële richting, het een vereiste is dat Nederland een meer open houding krijgt tegenover smaak en moraal. Deze ontwikkelen zich haast vanzelf door een toenemende welvaart en opleidingsniveau. Beleidsnota's die betrekking hebben op het terrein van de vrijetijd spreken van pluriformiteit van het culturele domein en de soevereiniteit van de culturele smaak.

Eerder gebruikte woorden als ‘ongekende expansie’ worden vervangen door spectacularisering en mediasering die samenhangen met een opkomende beeldcultuur en een effectbejag dat zich met name vanaf de jaren tachtig manifesteert. De vrijetijd komt in een volgende ontwikkelingsfase ‘en verliest definitief haar onschuld’. Mommaas geeft in zes punten de achtergrond weer die hierbij een rol speelt, te weten: ‘ontstatelijking’ van de vrijetijd; gerichtheid van politiek en bestuur op de maatschappelijke vraag; digitalisering van informatie en communicatie; transnationale ‘verdichting’ van de vrijetijdsindustrie; multimediale ‘protoprofessionalisering’ van consumenten; toename van vrij besteedbaar inkomen in samenhang met een verandering van samenstelling van huishoudens.

Sport, recreatie en cultuur verliezen hun extracommerciële status en verschijnen als ‘met commerciële vrijetijdsproducten en -diensten inwisselbare *commodities*’. Dit uit zich in een vermaatschappelijking van de vrijetijd. Steun voor deze sectoren wordt minder omdat overheid en commerciële subsidiënten ze zien als ‘middelen om vrijetijdsexterne beleidsdoelen te realiseren’.

¹⁶ Ibidem, 21

Actoren binnen de vrijetijdsindustrie opereren binnen een steeds sterker samenhangende markt die in het WRR-rapport de toevoeging kreeg van ‘belevenissen’. Zij spreken de consument aan op de (potentiële) belevenis. Deze is met name gerelateerd aan kortstondigheid en zintuiglijkheid. Deze cultuur van belevenissen zou onderdeel zijn van een bredere sociaal-culturele verandering in de richting van horizontalisering¹⁷.

2.2.3. Omgevingsbeleid

Als gevolg van de verdichting en vervlechting binnen de wereld van de belevenisconsumptie wordt ook het landschap meer en meer gezien als ‘toeristisch-recreatief’ product en dus als economische ‘drager’. Reeds bestaande recreatieve punten zoals themaparken en dergelijke worden daarin belangrijker. Sinds recreatie niet langer wordt gezien als een welzijnsgoed startte het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij in 1995 een project om nieuwe economische dragers buiten de overheid te vinden voor nieuwe recreatieve mogelijkheden. In een van de deelprojecten speelt ook de Efteling een rol.¹⁸ Angst voor ‘branchevreemde’ investeerders dwingt recreatieondernemers tot allianties met sectoren als cultuur, landbouw en natuur. Belangrijk is te komen tot een toeristisch-recreatieve complexvorming die goed aansluit bij het nieuwe regionaal-economisch beleid vanaf de jaren tachtig. Potenties en participanten zetten acties en projecten op om endogeen ontwikkelingsbeleid te realiseren. Gestreefd wordt naar samenhang van het toeristisch-recreatief product naar de wensen van uiteenlopende bezoekersgroepen. Ondernemers, overheden en instellingen stellen zich in toenemende mate op vanuit een samenhangende transsectorale benadering, gelieerd aan vrijetijd. Voor de aanbodkant is het belangrijk te weten dat het voor de consument steeds moeilijker is een keus te maken. In de strijd tussen aanbieders gaat het niet zozeer om de koopkracht maar om de aandacht voor de beleving en de vrijetijd van de consument.¹⁹

2.3 *Uitbreidingsplan en motivatie van de Efteling*

In 1987 maakte Efteling BV de eerste notities voor een Milieueffectrapportage (MER) als voorbereiding op een voorgenomen uitbreiding met nieuwe dagattracties en verblijfsaccommodaties. Medio 1992 was dit plan gereed²⁰. Vanaf het begin werden milieuaspecten in de uitbreidingsplannen verwerkt, zoals aanpassingen op het gebied van grondwatergebruik en natuurontwikkeling. Gedurende de ontwikkeling van het rapport was er regelmatig overleg met de gemeente Loon op Zand waaronder de Efteling valt. De uitbreidingsplannen betreffen het gebied ten zuiden en ten westen van het bestaande park.

Reagerend op een onderzoek van het Nederlands Bureau voor Toerisme, dat stelt dat de markt voor dagrecreatie is verzadigd, wil de Efteling BV gevarieerde mogelijkheden voor verblijfsrecreatie realiseren. Daarnaast zijn er mogelijkheden gepland voor extensieve recreatie, jaar-rond exploitatie, het aanbieden van uitgebreide horeca- en vergaderfaciliteiten en exclusieve winkelmogelijkheden. Na de uitbreiding zal dan een geheel van dag- en verblijfsrecreatie zijn gerealiseerd dat zal voortbestaan onder de noemer de

¹⁷ Ibidem, 25-45

¹⁸ Ibidem, 110

¹⁹ Ibidem, 79, 106-118

²⁰ *Milieueffectrapport De wereld van de Efteling. Milieueffectrapport over de uitbreiding van de Efteling met nieuwe dagattracties en verblijfsaccommodaties, samenvatting* (z.p. 1992); Archief Provinciaalbestuur Noord-Brabant, map C-1.731.211 Loon op Zand Structuurvisie Milieueffectrapportage De Wereld van de Efteling.

Wereld van de Efteling. In totaal zal hiervoor 370 ha grond nodig zijn. Dit is inclusief het tot dan toe bestaande park van 72 ha. In maart 1991 had de Efteling, onder andere door aankoop, reeds ca. 250 ha daarvan in bezit.

In concreto zullen de volgende attracties aan het bestand worden toegevoegd:

- **verblijfsaccommodatie:** twee hotels; vakantiestad met sportvoorzieningen en een zwembad; bungalowpark; camping.
- **uitbreiding recreatieaanbod:** uitgaanscentrum (met avondopenstelling); 27 holes golfterrein, oefenaccommodatie en een golfschool; renovatie van bestaande manege; themapark met aansluitende jungle.
- **uitbreiding bijkomende voorzieningen:** jaar-rond exploitatie van de verblijfsaccommodaties; nieuwe recreatieactiviteiten en een deel van het bestaande park; sportfaciliteiten en vergaderfaciliteiten; aanpassing van de ontsluiting (interne transportzone); externe ontsluiting (ingang/uitgang) parkeren; uitbreiding van nutsvoorzieningen.

Dit alles zal worden gerealiseerd in vier periodes die zich uitstrekken over vijftien jaar.

Om zicht te krijgen op de omvang van de uitbreiding het volgende. Drie sterren hotel De Efteling is gepland aan de kruising Europalaan, de Horst en de N261 met 122 kamers, een café-restaurant met tussen de 120 en 150 zitplaatsen, vergader- en conferentieruimte, een parkeervoorziening voor 275 auto's en tien bussen. De vakantiestad is geraamd op 650 appartementen. Het tweede hotel, vier sterren, met 100 kamers en een motel met een gelijk aantal kamers. Daarnaast komt er een bungalowpark met 400 bungalows, terwijl de camping 750 standplaatsen zal krijgen. Door de uitbreiding zal het aantal bezoekers van de in 1992 verwachte 2.2 miljoen stijgen naar 4.5 miljoen in 2005. Het publiek komt grotendeels met de auto.²¹

Een groot deel van het gebied ten zuiden van het huidige park is door de centrale overheid aangewezen als een Grote Eenheid Natuurgebied (GEN). De provincie heeft als taak de exacte ligging van de GEN uit te werken. De vaststelling daarvan had in 1992 nog niet plaats gevonden. Desondanks stelden de samenstellers van het MER vast dat op grond van het streekplan van de provincie de ontwikkeling van het uitbreidingsgebied als recreatiegebied past in het door de provincie gevoerde ruimtelijke beleid.

2.4. De noodzaak van het uitbreidingsplan volgens de Efteling

Achtergrond van de uitbreiding van het park is de wens van het bedrijf zijn vooraanstaande positie in de recreatiemarkt te handhaven en te versterken. Het streeft vanuit commercieel perspectief naar nieuwe groepen bezoekers, die, vergeleken met het huidige publiek, een afwijkend recreatiegedrag hebben. De laatste groep is gericht op plezier en vertier. De nieuwe groep zal meer gericht zijn op rust en een landelijke omgeving. Voor hen is de extensieve zone. Omdat beide groepen zich niet met elkaar verdragen worden er twee gescheiden zones gecreëerd.

In het structuurplan van de gemeente Loon op Zand worden onder de doelstelling van het plan de punten opgesomd waarom Efteling BV met haar uitbreidingsplannen kwam:

²¹ Ibidem, 1-7, 19

- het aantrekken van bezoekers vanaf grotere afstanden en het mogelijk maken van meerdaagse bezoeken door het creëren van gevarieerde mogelijkheden voor verblijfsrecreatie;
- het aantrekken van nieuwe categorieën bezoekers door het verbreden van het recreatieassortiment en het stimuleren van groepsbezoeken door het aanbieden van een ‘elk wat wils’ element:
 - het stimuleren van herhalingsbezoeken door het vernieuwen van het assortiment;
 - het verhogen van de bezettingsgraad en het vergroten van de capaciteit door het verlengen van de bedrijfstijd en het spreiden van de bezoekers in de tijd;
 - het realiseren van ruimere mogelijkheden voor elk-weer-recreatie;
 - het bieden van horeca- en vergaderfaciliteiten en exclusieve winkelmogelijkheden;
 - verkorting van wachttijden door interne bezoekers-geleiding, het verbeteren van de externe bereikbaarheid en van het intern transport.²²

2.5. *Verhouding tussen uitbreiding en eerdere ontwikkelingen*

Om de verhouding tussen de uitbreidingsplannen en eerdere ontwikkelingen te kunnen beoordelen, is het nodig een korte schets te geven van het ontstaan en de geschiedenis van de Efteling.

Deze vinden hun oorsprong in 1932 wanneer voorzitter Smit van voetbalclub DES en de kapelaans de Klijn en Rietra van de St. Jansparochie het initiatief nemen om op de heidegrond rond de buurtschap ‘Defling’, in het bezit van genoemde parochie, het R.K. Sport- en Wandelpark op te richten. Zij willen hiermee ‘het zware leven van de kinderrijke katholieke gezinnen in de Langstraat (gemeente Loon op Zand en buurgemeenten) met te weinig werkgelegenheid wat verlichten en kleurrijker maken’.²³ Het park heeft een omvang van 12 ha. Als werkverschaffingsproject wordt de aanleg, behalve door de kerk, gefinancierd door het Ministerie van Sociale Zaken en gerealiseerd door de Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij. Vier jaar later wordt het initiatief omgezet in de Stichting Sportpark met als doel bevordering van lichamelijke ontwikkeling met een brede maatschappelijke draagkracht. Voor een dubbeltje per week zijn bijna alle Kaatsheuvelse gezinnen lid. Het sportpark wordt datzelfde jaar uitgerust met een aarden wielervedbaan en men begint met de aanleg van een speeltuin. Naast de plaatselijke scouting krijgen andere clubs er hun pied-à-terre en bij een van de voetbalvelden wordt een overdekte tribune van 400 plaatsen gebouwd. Bij de ontwikkeling van het park is de plaatselijke bevolking sterk betrokken.

Al direct na de oorlog overleggen de kerkelijke vertegenwoordigers met het

²² Milieueffect-rapport

²³ Kroniek van een sprookje, 6

gemeentebestuur over de recreatiemogelijkheden voor het park die al veel verder strekken dan de eigen gemeente.

In 1949 wordt het terrein beschikbaar gesteld aan de plaatselijke middenstand en industrieën om er een tentoonstelling in te richten onder voorwaarde van de pastoors dat alles wat ten behoeve van de expositie wordt aangelegd in eigendom zal overgaan van het park. 'De Schoen 1949' trekt tijdens de tentoonstellingsweek honderden bezoekers uit heel Nederland. Na afloop nemen de in 1948 benoemde burgemeester van der Heijden en de pastores de uitbreidingsplannen ter hand met gegevens van het Economisch-Technologisch Instituut voor Noord-Brabant (ETIN). Doel is de natuurlijke hulpbronnen van de gemeente intensiever te benutten voor toerisme, uitbreiding van de plaatselijke nijverheid en grotere bekendheid van de streek. Er komt een plan voor 'een recreatiepark met bergen en 10 hectaren water'. Kerkbesturen, gemeente en provincie geven toestemming tot de aankoop van meer grond. Als tegenprestatie voor zijn financiële bijdrage wil het gemeentebestuur medezeggenschap in het bestuur. De Stichting Natuurpark de Efteling wordt in 1950 gerealiseerd. De opening van het sprookjesbos in 1952 - de sprookjes zijn een initiatief van mevrouw van der Heyden, echtgenote van de burgemeester - wordt de officiële startdatum. Doel van de stichting is 'de lichamelijke ontwikkeling en ontspanning van de inwoners der gemeente Loon op Zand en de bevordering van het toerisme naar en binnen de gemeente, een en ander in katholieke geest'.²⁴ Cineast Peter Reijnders en tekenaar Anton Pieck verbinden zich aan de ontwikkeling van het park. De sprookjes die in het park zijn verbeeld zijn, zijn 'een afspiegeling van een cultureel erfgoed dat via de overlevering van generatie op generatie gekoesterd werd en zo tot op heden voor onze samenleving behouden is gebleven', memoreert de creatief directeur van de Efteling bij het 50-jarig bestaan in 2002.²⁵ De Efteling heeft in dat jaar haar grenzen van sprookjesbos al ver overschreden. Het is met forse grondaankopen uitgegroeid tot 72 ha. Respect voor de natuur staat blijvend hoog op de agenda van het park.

In 1956 komt de eerste 'kermis'-attractie die niets met sprookjes te maken heeft. In 1959 wordt de Efteling zelfstandig en verbreekt de financiële banden met de gemeente. In 1961 opent de Efteling 'Het Kraanven' waar 42 bungalows aan bezoekers overnachting bieden met daarnaast een verwarmd openluchtwembad en een tennisbaan. In het midden van de jaren tachtig wordt het bungalowpark wegens non-rendabiliteit gesloten.

In 1967 wil de Efteling af van de sportvelden op haar terrein. Een jaar later trekt de laatste pastoor zich terug uit het bestuur en benoemt het kerkbestuur een leek. In 1969 breekt de periode van het entertainment aan met dagelijkse voorstellingen van een circus. Begin 1972 verlaat ex-burgemeester Van der Heijden het bestuur. De bestuursvorm verandert en de invloed van het kerkbestuur wordt verminderd tot één stem. Na twintig jaar zijn er in de nabije omgeving twee concurrenten: Beekse Bergen in Hilvarenbeek en Autotron in Drunen. In 1975 zijn er plannen voor een golfbaan, die onder druk van de milieubeweging in de kast blijven. Na 25 jaar dient het bestuur een plan in bij de gemeente voor uitbreiding. Deze wil meedenken over een uitbreiding. De Efteling wil enkele jaren later af van de laatste poot onder het voormalige Sport- en Wandelpark: het openluchtwembad. Met de verdwijning van het bad wordt 'definitief een streep gehaald door het doel waarvoor het initiatief in 1933 is opgestart: de lichamelijke ontwikkeling en ontspanning van de inwoners van Loon op Zand'.²⁶

²⁴ Ibidem, 8

²⁵ Ibidem, 5

²⁶ *Droomrijk kans of bedreiging*, 5

In 1980 volgt er een conflict met de Brabantse Milieufederatie over de ontgronding van vijftien ha bosgebied en de bouw van de achtbaan Python. Onder druk van een personeelsdemonstratie overlegt het bestuur van de Efteling met de gemeente en komt er een nieuwe bouwvergunning. De komst van de Python wordt algemeen gezien als de omschakeling in het denken van Efteling BV. 'Het sprookjespad wordt verlaten voor snelle rides en soortgelijke attracties. Het kan ook gezien worden als de start van een explosieve groei, zowel in diversiteit als in aantallen attracties. Vanaf die tijd opent de Efteling jaarlijks een attractie van wereldformaat.'²⁷ Deze explosieve groei is aanleiding voor de uitbreidingsplannen die in 1992 neergelegd worden in het MER-rapport. In datzelfde jaar wordt de eerste fase van het plan gerealiseerd: de verblijfsaccommodatie Efteling Hotel; in 1995 volgen het golfpark en Villa Pardoos. Gewerkt wordt aan het uitgaanscentrum 'Uitrijk'. Daarna zal worden begonnen met 'Droomrijk', een verblijfsaccommodatie met 3.500 bedden waarvoor een 100 jaar oud bos zal moeten wijken en waarvoor de bestemmingsplannen van de gemeente Loon op Zand zullen moeten worden gewijzigd.

Vanaf 1952 tot 2003 zijn 60 miljoen bezoekers de poorten van de Efteling gepasseerd.

2.6. De uitbreidingsplannen in het licht van de procesmatige ontwikkeling van Mommaas c.s.

Om helder te krijgen of en hoe de uitbreidingsplannen van de Efteling passen binnen het procesmatige krachtenveld zoals Mommaas dit heeft geschetst, heb ik de verhouding tussen uitbreiding en eerdere ontwikkelingen van de Efteling (2.5) vergeleken met de historische analyse van Mommaas c.s. van het omgevingsbeleid zoals weergegeven onder 2.2.1, 2.2.2 en 2.2.3.

De oorsprong van de Efteling in 1932 spoort met wat onder 2.2.1 wordt gezegd dat de vrijetijd moet worden 'be-schaafd'. In de geschiedschrijving van het sport- en wandelpark wordt het niet met zoveel woorden gezegd, maar aangenomen kan worden dat, waar 'het zware leven', naar de mening van de R.K.-pastoors, van de kinderrijke gezinnen in een tijd van te weinig werkgelegenheid verlicht moet worden, ook hier de angst bij initiatiefnemers voor dreigend 'volks' en 'plat' vermaak op de loer ligt. Vrijetijd wordt hier gebruikt als ontspanning. Dit doel wordt later na de realisatie van de Stichting Sportpark met zoveel woorden vastgelegd.

In het overleg direct na de oorlog tussen kerkelijke vertegenwoordigers en het gemeentebestuur en de realisatie daarvan door burgemeester en pastoors met behulp van de ETIN-gegevens, is herkenbaar wat het WRR-rapport zegt over de overname in die tijd door het (semi)-publieke initiatief van het private. Het doel dat in 1952 wordt geformuleerd in de stichtingsakte van Stichting de Efteling, te weten 'lichamelijke ontwikkeling en ontspanning van de inwoners der gemeente Loon op Zand en de bevordering van het toerisme (...) een en ander in katholieke geest', spoort met wat Mommaas c.s. signaleren als een groei van de bemoeienis met sport, cultuur en recreatie mogelijkheden: 'eerst vanuit nationale en zuilen belangen' dan naar publiek belang en later als onderdeel van de verzorgingsstaat met aansluitend de 'naadloze ordening' van het aanbod in de marktsector waar productkenmerken structurerend zijn. Het culturele erfgoed van de sprookjes staat garant dat 'via de overlevering van generatie op generatie gekoesterd werd, en tot op heden voor onze samenleving behouden is gebleven'.

²⁷ Ibidem,5

Mommaas' volgorde van 'ongekende expansie' naar 'spectacularisering en mediasering' zijn van toepassing wanneer de Efteling haar grenzen van sprookjesbos overschrijdt en het met forse grondaankopen uitgroeit van 12 naar 72 ha. Het entertainment doet zijn intrede. Met de komst van de Python zou het moment zijn aangebroken dat het pad van het sprookjesbos wordt verlaten voor snelle rides en aanverwante attracties 'van wereldformaat'. Dit zal ongetwijfeld te maken hebben met wat het WRR-rapport signaleert: dat het voor de aanbodkant belangrijk is te weten dat het voor de consument steeds moeilijker is een keus te maken. Concurrentie in spectaculariteit is geboden. Tegelijkertijd sporen deze attracties met wat Mommaas stelt met betrekking tot effectbejag: belevenissen voor de consument die gerelateerd zijn aan 'kortstondigheid en zintuiglijkheid'. Daarnaast is er een toenemende transnationalisering. Enerzijds wat betreft de mobiliteit van de consumenten en anderzijds op concurrentiegebied. Met als voorbeeld de concurrentie die de Efteling wil aangaan met bijvoorbeeld Eurodisney Parijs.²⁸ In de laatste ontwikkeling speelt het thema belevenis ook een belangrijke rol.²⁹ De zes punten die Mommaas c.s. opsommen (2.2.2) onderschrijven de ontwikkelingen.³⁰

Resumerend kan worden geconcludeerd dat niet alleen de uitbreidingsplannen maar ook de ontwikkelingen voordien van Stichting de Efteling passen binnen de procesmatige ontwikkeling die de historische analyse van Mommaas c.s. laat zien.

²⁸ *Milieu-effectrapport, passim*

²⁹ Mommaas, 43-44; G.Schulze, *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart* Frankfurt 1993) passim

³⁰ Momaas, 31-33

3 Reacties van overheidsinstanties op de uitbreidingsplannen

3.1. Inleiding

Zowel het WRR-rapport als Schuyt en Taverne signaleren dat na de Tweede Wereldoorlog en met name vanaf de jaren tachtig, als gevolg van vervlechting en verdichting binnen de wereld van belevenisconsumptie, ook het landschap meer en meer wordt benaderd als een toeristisch-recreatief product; recreatie en toerisme als economische dragers in een landelijk gebied (2.2.3). Vanaf de jaren tachtig verandert de visie op de plaats van sport, recreatie en cultuur. Deze verliezen hun extracommerciële status en verschijnen als ‘met commerciële vrijetijdsproducten en -diensten inwisselbare *commodities*’, dat zich uit in een vermaatschappelijking van de vrije tijd. Steun voor deze sectoren wordt minder omdat overheid en commerciële subsidiënten ze zien als ‘middelen om vrijetijdsexterne beleidsdoelen te realiseren’ (2.2.2). Dit geldt ook waar het de ontwikkelingen van de Efteling betreft. Reeds in 1948 is er overleg tussen initiatiefnemers van het sport- en wandelpark en de burgemeester van Loon op Zand op basis van ETIN-gegevens met als oogmerk de natuurlijke hulpbronnen van de gemeente intensiever te benutten voor toerisme, uitbreiding van de plaatselijke nijverheid en grotere bekendheid van de streek (2.5).

In dit hoofdstuk doe ik verslag van de onderhandelingen tussen Efteling BV enerzijds en de besturen van de gemeente Loon op Zand en de provincie Noord-Brabant anderzijds en de invloed van een beroep van de Brabantse Milieu Federatie (BMF) en Natuurmonumenten naar aanleiding van de resultaten van deze onderhandelingen. Aan het eind van het hoofdstuk laat ik zien of en hoe deze onderhandelingen passen binnen datgene wat Mommaas c.s. hierover zeggen in hun historische analyse.

3.2. De reacties van de gemeentelijke overheid

Na verschijnen van de MER in 1992 organiseerde de gemeente Loon op Zand voorlichtingsbijeenkomsten voor een scala aan belangengroepen, omwonenden en andere belangstellenden. Naast informatie geven, wilde de gemeente ook de aanvaardbaarheid van het rapport testen.

Op grond van de reacties en de uitkomsten van de MER ontwikkelde de gemeente een structuurplan – op basis van de meer dan tien jaar doorlooptijd van het totale project – waarin zij haar visie uiteenzette voor de ruimtelijke structuur van de uitbreiding van de Efteling

In dit plan geeft de gemeente een andere invulling aan de ruimtelijke inrichting van het gebied dan waarbinnen de Efteling de uitbreiding plande en in de MER beschreven heeft. Dit betekende dat de gemeente deels de uitbreiding elders plande, maar dat ook de invulling van de Eftelingplannen uit de MER werd bijgesteld (3.2.2).³¹ Gemeente en Efteling hielden contact over deze wijzigingen. Gedurende een informele raadsvergadering zijn deze aan de

³¹ Deze veranderingen zijn te zien op tekeningen gevoegd bij het structuurplan. De ambtenaar die bij het provinciaal bestuur over deze stukken ging, wilde echter uit privacyoverwegingen ten aanzien van de Efteling geen tekeningen voor dit onderzoek afgeven.

gemeenteraad voorgelegd en toegelicht.³² Tegelijkertijd wordt een nieuw bestemmingsplan opgesteld waarin de eerste fasen van het uitbreidingsplan (2.3) worden geregeld. Het vaststellen van deze plannen is een taak van de gemeente. Echter niet alleen het beleid van de gemeente, maar ook het beleid van het rijk en de provincie zijn van invloed op het uitbreidingsplan van de Efteling.

3.2.1 Het structuurplan van de gemeente

In de inleiding tot het structuurplan wordt gememoreerd dat de gemeenteraad in 1987 een recreatienota heeft vastgesteld en dat men daarmee de uitbreidingsstrategie van de Efteling, om tot het jaar 2000 circa drie miljoen bezoekers aan te trekken en een hoger rendement op het geïnvesteerd vermogen te krijgen, heeft onderschreven. Hiermee wordt zowel de economische positie van de Efteling als grootste werkgever binnen de gemeente veiliggesteld, als een belangrijke impuls verkregen tot versterking van de werkgelegenheid. Overleg met de provincie bevestigt dat de ontwikkeling van het recreatiegebied volledig past binnen het provinciaal beleid. In het nieuwe streekplan is de geplande ontwikkeling opgenomen. Echter, de positieve stellingname van de provincie betekent geen 'vrijbrief' voor de Efteling. Afweging van de belangen van landbouw/-natuur/recreatief medegebruik is noodzaak. Deze randvoorwaarde is onderdeel van de recreatienota.³³ In januari 1994 stelde de gemeenteraad van Loon op Zand het structuurplan 'De wereld van de Efteling' vast.

3.2.2 Voorgestelde maatregelen herstructurering recreatiepark

Het structuurplan bevat de volgende componenten:

- de randvoorwaarden voor de ontwikkeling van het plangebied vanuit de aspecten milieu en landbouw;
- een opsomming van andere functionele claims op het plangebied met betrekking tot een mogelijke uitbreiding van Kaatsheuvel en op de landbouw; het voornemen tot ontwikkeling van het recreatiegebied;
- een onderbouwing van het voornemen tot ontwikkeling van het recreatiegebied;
- een beschrijving van het voornemen, het alternatief en het meest milieuvriendelijke alternatief en de milieueffecten daarvan;
- een beschrijving van de afweging tussen de genoemde ontwikkelingsmodellen. Hierbij zijn de ideeën tot de herstructurering van het bestaande attractiepark betrokken.

In dit structuurplan legt de gemeente accenten vanuit haar eigen verantwoordelijkheid voor het gebied, die de accenten van de MER overstijgen. In de laatste is vooral gekeken naar de milieueffecten van de uitbreiding, terwijl in het structuurplan van de gemeente, zoals bovenstaande punten aangeven, ook andere aspecten worden belicht.

3.3. Overleg tussen gemeente en provinciale overheid

3.3.1. Reacties provincie

³² Het gevolg van het structuurplan van de gemeente en het overleg met de gemeenteraad was dat de MER waarnaar hier wordt verwezen, niet overeenkomstig is met het structuurplan van de gemeente. MER, voorwoord.

³³ *Structuurplan "De wereld van de Efteling"*. Gemeente Loon op Zand (1993) 3.

In de reacties op het MER legt de provincie bij monde van de Provinciaal Planologische Commissie (PPC) de nadruk op het regionaal ontwikkelingsperspectief in het streekplan Noord-Brabant. Het accent in de regio ligt op natuur en toerisme/openluchtrecreatie. Het beleid is gericht op het in stand houden en ontwikkelen van een fijnmazige groene hoofdstructuur. Er wordt gestreefd naar versterking van het toeristisch recreatief product door ontwikkeling van bestaande faciliteiten en vestiging van nieuwe kwalitatief hoogwaardige voorzieningen, die een verbreding van het totale voorzieningenpakket betekenen. Zouden hierdoor conflictsituaties met aanwezige bos- en natuurwaarden of agrarische belangen ontstaan dan wil men actief naar oplossingen zoeken. Gestreefd wordt ook naar behoud en ontwikkeling van de bestaande landschappelijke structuur. Veranderingen dienen voort te borduren op aardkundige en cultuurhistorische kenmerken. Verstening, verglazing en visuele versterking wil men tegengaan. Mobiliteit moet worden teruggedrongen. Men streeft naar goede bereikbaarheid van voorzieningen via openbaar vervoer.

In haar planbeoordeling stelt de PPC dat in het structuurplan te weinig een relatie - in hoofdlijnen - gelegd is met de MER. Onderbouwing en uitwerking versus de ruimtelijke mogelijkheden komen onvoldoende uit de verf. Zij geeft voorbeelden waar beide plannen op een aantal punten onvolledig zijn. De PPC dringt aan op aandacht voor genoemde aspecten te meer omdat een grote toename in bezoekersaantallen consequenties heeft voor de leefbaarheid en bereikbaarheid niet alleen van de Efteling, maar ook van Kaatsheuvel, Loon op Zand en Waalwijk. De PPC adviseert de structuurvisie aan te passen. Haar opmerkingen zijn voorwaarde scheppend bedoeld en dienen om mede richting te geven aan verdere planvorming.³⁴

De opmerkingen van de PPC worden verwerkt in het structuurplan van de gemeente Loon op Zand.

3.3.2 Vervolgontwikkelingen

Op de 'Nadere Toelichting structuurplan "De Wereld van de Efteling"', januari 1995 van de gemeente³⁵, waarin opmerkingen van het provinciaalbestuur zijn verwerkt, reageert de PPC met een brief aan Gedeputeerde Staten. Kennelijk is deze commissie niet tevreden met wat er met haar opmerkingen in de Nadere Toelichting is gebeurd (bijlage 1 D). In haar brief worden de argumenten voor de keuze van de locatie van het bungalowpark binnen het

³⁴ *Adviesnota*. Provinciale Planologische Commissie Noord-Brabant, Kleine PPC ('s Hertogenbosch 25.1.1993) Archief Provinciaal Bestuur Noord-Brabant, 2

³⁵ *Structuurplan de wereld van de Efteling. Nadere toelichting*. Gemeente Loon op Zand (1995). Archief Provinciaal Bestuur Noord-Brabant, map C-1.731.211 Gemeente Loon op Zand 1993-1995.

recreatiepark systematisch aangegeven, alsmede de compensatie van het verlies van bos en natuurwaarden.³⁶

In maart 1995 reageren Gedeputeerde Staten Noord-Brabant op het structuurplan en de Nadere Toelichting. Een aantal uitwerkingen zijn noodzakelijk over het verschaffen van meer inzicht in de geplande maatregelen ter compensatie van te verdwijnen natuurwaarden gerelateerd aan het streekplan Noord-Brabant dat in de loop van de planvorming van De Efteling is vastgesteld.³⁷

In juni 1997 presenteert de gemeente Loon op Zand het 'Voorontwerpbestemmingsplan Buitengebied' waarin wordt aangegeven op welke wijze bij bestemmingswijziging omgegaan zal worden met compensaties. Hierop sluit het compensatieplan aan dat Efteling BV enkele maanden later presenteert.

Hierin had de Efteling twee modellen opgenomen en qua compensatie voor de realisatie van de verblijfsrecreatie, en qua compensatie van natuurwaarden doorgerekend.

Belangrijke elementen uit dit Voorontwerpbestemmingsplan waarmee GS van Noord-Brabant hebben ingestemd zijn:

- verloren gegane natuurelementen kunnen (onder een aantal voorwaarden) gecompenseerd worden op de golfbaan;
- het niet realiseren van de recreatiebestemming in Het Kraanven en het herbestemmen van dit gebied tot natuur kan als natuurcompensatie worden aangemerkt.
- De uitbreidingsplannen van de Efteling werden opgenomen in het 'Bestemmingsplan Buitengebied' van de gemeente Loon op Zand dat is vastgesteld in 1997 en gedeeltelijk wordt goedgekeurd in 1998. In dit bestemmingsplan is een aantal wijzigingsbevoegdheden opgenomen waarmee de realisering van het verblijfsrecreatieterrein (Efteling verblijfspark), de natuurcompensatie op de golfbaan en ter plaatse van het Kraanven kunnen worden geëffectueerd.

In 1998 keurden GS het bestemmingsplan gedeeltelijk goed. Zij onthielden hun goedkeuring aan de volgende onderdelen:

- de wijzigingsbevoegdheid ten behoeve van recreatiewoningen binnen een afstand van 308 meter tot de N261 en
- de hoogte van de bungalows die niet meer mag bedragen dan 8 meter.

3.4 Bezwaren

De Brabantse Milieu Federatie (BMF) en de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten (VBN) tekenden in 1998 bezwaar aan bij gemeente en provincie en tenslotte bij de Raad van

³⁶ *Brief Provinciale Planologische Commissie Noord-Brabant aan College Gedeputeerde Staten Noord-Brabant 21.2.1995. Idem.*

³⁷ Dit als gevolg van het feit dat het compensatiebeleid van het rijk vastgesteld werd per nota in oktober 1995 *Uitwerking Compensatiebeginsel SGR*. De provincie heeft op onderdelen haar compensatiebeleid hieraan aangepast met name voor kwalitatieve aspecten. In de nota *Toepassing Compensatiebeginsel* provincie Noord-Brabant van augustus 1997 is het compensatiebeleid van de provincie vastgesteld. *Compensatieplan op hoofdlijnen De wereld van de Efteling*. RBOI (Rotterdam 1997) 3. Archief Provinciaal Bestuur Noord-Brabant.

State tegen het feit dat de Efteling in een beschermd bos en een natuurgebied verblijfsrecreatie wilde bouwen.³⁸ De afdeling bestuursrechtspraak van de provincie verdiepte zich in 2000 naar aanleiding van het ingediende beroep uitgebreid in het 'Bestemmingsplan Buitengebied' van Loon op Zand en besteedde specifiek aandacht aan het consistente planvormingsproject, de MER, het structuurplan, de wijze van compensatie en de toepassing van de wijzigingsbevoegdheid. De Raad van State verwierp het beroep en het 'Bestemmingsplan Buitengebied' was onherroepelijk geworden. De Raad stemde er mee in dat de Efteling in principe het recht kreeg om haar verblijfsrecreatiepark in de beschermde Groene Hoofdstructuur te realiseren.³⁹ Het wijzigingsplan van de Efteling vermeldt dit nog eens nadrukkelijk en zegt ook dat het bestemmingsplan van de gemeente degelijk is getoetst en onherroepelijk is geworden (2000). Het stelt verder dat de onderhavige wijzigingsplannen inhoud geven aan de wijzigingsbevoegdheden van het 'Bestemmingsplan Buitengebied Loon op Zand' met betrekking tot verblijfsrecreatie en natuurcompensatie. Naast de natuurcompensatie voor de toekomstige verblijfsrecreatie wordt tevens de gerealiseerde natuurcompensatie van het verlies aan bos bij de bouw van het hotel juridisch vastgelegd. Conform het provinciale compensatiebeleid is ook een privaatrechtelijke overeenkomst opgesteld om de realisering van de natuurcompensatie zeker te stellen⁴⁰.

In de samenvatting van het wijzigingsplan dat de Efteling daarop presenteerde, wordt geconcludeerd dat de natuurcompensatie in kwantitatief opzicht compleet is en grotendeels reeds is gerealiseerd (74 ha nieuw bos, struweel, ruigte, water en oevers op de golfbaan). In kwalitatief opzicht is er sprake van een ruime toename door de verbetering van de milieukwaliteit (minder verdroging, vermessing en verzuring) en de grote soortenrijkdom qua flora en fauna in de nieuwe natuurelementen.

3.5 Brabantse Milieufederatie en Natuurmonumenten als spelbrekers

Bij het ingediende beroep van BMF en VBN in 1998 speelde nog een factor een rol. Beide organisaties signaleerden in hun brief dat de afspraak over natuurcompensatie niet was nagekomen. In de afwijzing door de Raad van State deed deze over dit punt geen uitspraak. BMF en VNB beoordeelden in 2003 het aangepaste wijzigingsplan van de Efteling en concludeerden dat de compensatie te mager was gezien de door de centrale overheid vastgestelde regelgeving daarvoor.⁴¹ Opnieuw tekenden beide organisaties beroep aan bij de Raad van State.⁴² Dit maal deed de Raad opnieuw geen uitspraak over de compensatie, maar vernietigde het besluit van GS omtrent de goedkeuring Wijzigingsplan 'Verblijfsrecreatie en natuur Efteling' om procedurele redenen.⁴³ In de uitspraak werd verwezen naar de technische onvolkomenheden van het plan die reeds eerder door GS van de provincie waren gesignaleerd namelijk:

- de wijzigingsbevoegdheid ten behoeve van recreatiewoningen binnen een afstand van 308 meter tot de N261 en

³⁸ Brief van BMF en VBN aan Raad van State van 11 september 1998.

³⁹ Uitspraak Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State van 14 augustus 2000.

⁴⁰ *Efteling. Wijzigingsplan Verblijfsrecreatie en natuur*. RBOI (Rotterdam 2002) bijlage 1. Archief Provinciaal Bestuur Noord-Brabant.

⁴¹ zie noot 37.

⁴² Brief van BMF en VBN aan Raad van State van 11 februari 2003.

⁴³ Uitspraak Afdeling Bestuur van de Raad van State, nr 300200894/1, 1 oktober 2003.

- de hoogte van de bungalows die niet meer mag bedragen dan 8 meter (3.3.2).

Dit betekende dat het 'Bestemmingsplan Buitengebied' door de gemeente Loon op Zand moest worden herzien, tenzij de Efteling alsnog met BMF en VBN tot overeenstemming zouden komen.⁴⁴

3.6 Reacties van overheidsinstanties op de uitbreidingsplannen gezien binnen de procesmatige ontwikkeling van Mommaas c.s.

Om ook wat betreft de reacties van overheidsinstanties op de uitbreidingsplannen helder te krijgen of en hoe deze passen binnen het procesmatige krachtenveld zoals Mommaas c.s. dit hebben geschetst, heb ik de reacties vergeleken met wat Mommaas c.s. daarover schrijven en zoals weergegeven onder 2.2.2 en 2.2.3.

In de reacties van de gemeentelijke overheid op de MER (3.2) wordt duidelijk wat Mommaas zegt dat ten gevolge van een 'ongekende expansie' van producten en voorzieningen, de bemoeienis met sport, cultuur en recreatie een publiek belang wordt. Deze (overheids)bemoeienis gaat dan gelijk op met het aanbod in de marktsector waar productkenmerken structurerend zijn (2.2.2). Dit stemt overeen met wat er tussen de gemeente Loon op Zand en de Efteling plaats vindt. Op het moment dat de gemeente een nieuw structuurplan voorbereidt (3.2.1) en zich conformeert met de uitbreidingsstrategie van de Efteling om tot het jaar 2000 circa drie miljoen bezoekers aan te trekken, heeft ook het soort recreatie dat de Efteling produceert reeds definitief zijn onschuld verloren (2.2.2).⁴⁵ De reacties van zowel de gemeente als de provincie laten de bereidheid zien van politiek en bestuur in te gaan op de maatschappelijke vraag ten aanzien van sport, cultuur en recreatie.

Beide overheden zien ook het landschap meer en meer als 'toeristisch-recreatief' product, zoals Mommaas opmerkt, en als economische 'dragere' in het landelijk gebied (3.2.2, 3.3.1). De provincie is zelfs bereid zich op te werpen als bemiddelaar op het moment dat er conflictsituaties met aanwezige bos- en natuurwaarden of agrarische belangen ontstaan. Het streven naar behoud en ontwikkeling van de landschappelijke structuur lijkt men echter wel hoog te willen houden.

Resumerend kan worden vastgesteld dat de reacties van zowel de gemeente Loon op Zand als van de Provinciale Staten van Noord-Brabant passen binnen de procesmatige ontwikkeling die de historische analyse van Mommaas c.s. laat zien. Zowel de gemeentelijke als de provinciale overheid staan, zoals uit voorgaande alinea's blijkt welwillend tegenover de plannen van de Efteling. Deze passen tot op zekere hoogte zelfs binnen de ontwikkelingsplannen van de gemeente en de provincie. Bij de gemeente geldt dit met name omdat de Efteling wordt gezien als de grootste werkgever in de regio (3.2.1). Deze houding kan exemplarisch genoemd worden voor wat Mommaas c.s. zeggen over verstrengeling van private en overheidsactiviteiten met betrekking tot vrijetijdsvoorzieningen (2.2.3).

⁴⁴ De stand van zaken op 25 maart 2004 is dat onder regie van de provincie de BMF en VBN en de Efteling mogelijkheden aftasten om met elkaar in overleg te gaan. Telefoongesprek met de heer Toine Cooijmans van de Brabantse Milieu Federatie.

⁴⁵ Mommaas, 24-45

4. Reacties van bewoners van Kaatsheuvel

4.1 Inleiding

Zowel de schrijvers van het concept onderzoeksplan Schuyt en Taverne als van het WRR-rapport willen de in hun onderzoek opgedane kennis inzetten voor een gericht overheidsbeleid in relatie tot beschikbare openbare ruimte, cultuur- en milieubeleid. Zij kozen een aanpak vanuit een politiek-economische en sociaal-culturele invalshoek dat in deze onderzoeken vooral samenvalt met de ‘aanbieders’ en beleidsmakers. Daarmee blijft het perspectief van de ‘ontvangers’, de mensen die ongewild en ongevraagd met de ‘veranderende werkelijkheid van het dagelijks leven’ in aanraking komen buiten beeld. In mijn onderzoek wil ik het perspectief van Schuyt en Taverne en het WRR-rapport aanvullen door de vragen in stelling te brengen hoe deze mensen reageren op al deze al of niet goedbedoelde initiatieven. Hoe gaan zij hiermee om? In hoeverre wijzen zij veranderingen af? Onder welke voorwaarden accepteren zij ze? Waar liggen de grenzen van acceptatie en afwijzing? Dit type onderzoek staat sterk in de traditie van *cultural studies*.

Alvorens deze mensen, in dit geval enkele bewoners van het dorp Kaatsheuvel, via hun reacties op de uitbreidingsplannen van de Efteling aan het woord te laten, wil ik een voorbeeld geven van een onderzoek dat *During* in zijn *Introduction* tot zijn ‘Reader’ geeft over het belang van *cultural studies*. Daarmee wil ik enerzijds mijn keuze voor deze benadering motiveren en anderzijds de waarde van de etnografische methode laten zien om mensen ‘in de marge’ aan het woord te laten. Deze keus zal ik onderbouwen met verwijzingen naar uitspraken van andere onderzoekers.

Bij het analyseren van de interviews van de dorpsbewoners en hun reacties op de uitbreidingsplannen van de Efteling zal ik aandacht schenken aan de voor mijn onderzoek relevante punten die Schuyt en Taverne in hun onderzoeksplan noemen en deze terug laten komen in mijn afsluitende conclusies. Het gaat dan om de vraag hoe zich de tendens tot individualisering, voortkomende uit de diverse democratiseringsbewegingen op maatschappelijk en cultureel gebied, met hun nadruk op zelfontplooiing en individualisering, die de hele samenleving zouden doortrekken, verhoudt tot de bindende en organiserende krachten van politieke en culturele aard.⁴⁶ Het gaat ook over de opmerking van deze onderzoekers dat de traditionele rol van de overheid als producent van plannen voor de ruimte ter discussie komt te staan en dat in veel situaties het primaat bij marktpartijen is komen te liggen.⁴⁷ Is er in het geval van de ontwikkelingen rond de Efteling nog sprake van een ‘gericht overheidsbeleid’?

4.2 Cultural Studies

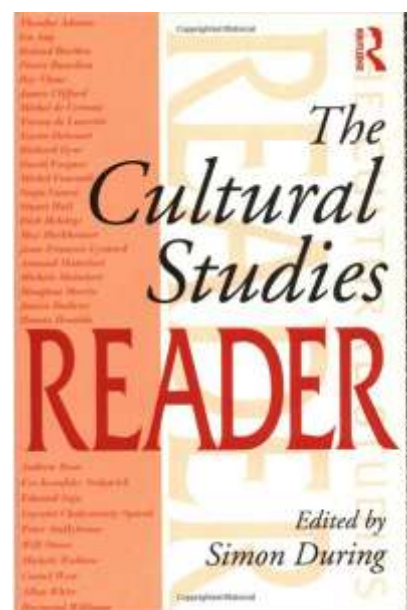
During legt in zijn *Introduction* aan de hand van verschillende publicaties uit dat, zeker in het begin, *cultural studies* sterk verbonden zijn met de traditie van de Engelse arbeidende klasse en de veranderende economie na 1920. Veel ‘vakmanschap’ veranderde door technologisering in lopendebandwerk. De vakbekwaamheid werd de arbeider daardoor ‘ontnomen’. Tegelijkertijd werden de arbeiders door de economische vooruitgang vanaf de jaren zestig steeds welvarender waardoor zij zich allerlei begerenswaardige consumptiegoederen zoals

⁴⁶ *Onderzoeksplan*, 1

⁴⁷ *Onderzoeksplan*, 9

auto's, wasautomaten, geluidsapparatuur, verre vakanties en dergelijke konden veroorloven. De cultuur van de arbeiders fragmenteerde en veranderde. Hun traditionele 'buurt'-cultuur veranderde in een cultuur die van buitenaf werd georganiseerd; door Adorno en Horkheimer de 'cultuur industrie' genoemd. De identiteit van de arbeidersklasse zou volgens de historicus Thompson altijd een sterk politieke en conflictueuze component hebben gehad. Door voornoemde welvaartsontwikkelingen echter zou deze component in betekenis afnemen omdat de 'arbeiders' zich steeds minder als arbeiders identificeerden. In deze context begonnen *cultural studies*' theoretici de specifieke functie van cultuur te onderzoeken en kritiek te leveren op het naoorlogse democratische machtsblok dat na de Tweede Wereldoorlog in Engeland de politiek domineerde en de macht naar de staat toe had getrokken. Vanaf de jaren zeventig analyseerde men cultuur vanuit het concept 'hegemony', een woord afkomstig van Antonio Gramsci. Dit woord omschrijft de relaties van dominantie die als zodanig niet zichtbaar zijn. Gramsci legde aan de hand van het concept hegemonie uit waarom Mussolini's fascisme zo populair was, terwijl het tegelijkertijd de vrijheid van de Italianen inperkte. Sociale en culturele (levens)voorwaarden veranderen voortduren: ze zijn in elkaar geflanst en inwisselbaar. Ze moeten voortdurend worden herzien.⁴⁸

During noemt Paul Willis als een van de belangrijke onderzoekers op het gebied van cultural studies in de jaren zeventig.⁴⁹ Met zijn latere boek *Common Culture*⁵⁰ past hij naar mijn idee in wat During verstaat onder 'cultural studies ethnography'. Hij geeft in de daarin beschreven interviews met jeugdige arbeiders (m/v) "room to voices other than the theorist's own".⁵¹ Deze visie op de etnografische methode met gebruikmaking van het *cultural studies* perspectief werd het uitgangspunt voor mijn interviews met inwoners van Kaatsheuvel.

4.3 De etnografische methode

Inclusief aan de etnografische methode is, daar wijzen verschillende auteurs op, de positie van de onderzoeker zelf; hoe de onderzoeker zichzelf ziet als producent van kennis in relatie tot de gekozen onderwerpen en hoe deze haar positie bepaalt als spreker in het onderzoek. Ook Ann Gray, komt hier voortdurend op terug in haar *Research Practice*.⁵² Een van de redenen waarom ze als docente dit boek schreef is om kritisch verslag te doen van de etnografische methodes die binnen *cultural studies* zijn ontwikkeld. De basis van haar boek rust op het uitgangspunt 'that research practice defines cultural studies'.⁵³ Het is een

⁴⁸ During, 2-8

⁴⁹ Paul Willis, *Learning to Labour* (z.p. 1977)

⁵⁰ Paul Willis ed., *Common Culture. Symbolic work at play in the everyday cultures of the young*. Open University Press (Buckingham 1990).

⁵¹ During, 21

⁵² Ann Gray, *Research practice for cultural studies* (London/Thousand Oaks/New Dehli 2003) 24, passim

⁵³ *Research practice*, 26

interdisciplinair en open veld van onderzoek dat voortdurend in ontwikkeling is en, in zijn institutionele vorm, een ander aanzien zal hebben afhankelijk van zijn context.

“However, I want to argue that one of the key characteristics of cultural studies is that of understanding culture as constitutive of and constitutive by ‘the lived’, that is the material, social and symbolic practices of everyday life.”⁵⁴

In een poging van generaties onderzoekers vanaf de jaren vijftig om de leefwerelden van groepen van allerlei aard en achtergrond te bestuderen, heeft *cultural studies* een bijzondere verzameling kwalitatieve methodes ontwikkeld die vaak zijn aangeduid als etnografisch.⁵⁵ Een belangrijk aspect van deze techniek van onderzoek is het ondervragen van zijn/haar bronnen. Gray citeert Willis die refereert aan het belang van het luisteren naar mensen, van respect voor hun manier van kijken naar een zaak en van de noodzaak om ook aandacht te schenken aan de zintuiglijke menselijke ervaring. Het verrassingselement in het onderzoek dat deze houding van de onderzoeker oplevert, vindt hij een belangrijk onderdeel. Gray benadrukt uit een citaat van McRobbie, een van de onderzoekers die een belangrijk aandeel heeft gehad in de vormgeving van *cultural studies*:

“What is now required is a methodology, a new paradigm for conceptualising identity-in-culture, an ethnographic approach which takes as its starting point the relational interactive quality of everyday life and which brings a renewed rigor to this kind of work by integrating into a keen sense of history and contingency (1992:730).”⁵⁶

Omdat in *cultural studies* de belangrijkste vragen ook cirkelen rondom betekenis en het belang van de sociale en culturele processen, heb ik gekozen voor de etnografische methode zoals deze door Willis in zijn *Common Culture* wordt beschreven.

4.4 Interviews

4.4.1 Verantwoording

De vraag naar de reacties van Kaatsheuvelnaars op de uitbreidingsplannen van de Efteling staat centraal in dit onderzoekspracticum. In het inleidend hoofdstuk motiveerde ik mijn keuze voor deze etnografische methode om een antwoord te krijgen op de achterliggende vraag: hoe denken deze mensen met in dit ontwikkelingsspel de minste macht, over het ontstane culturele product? In bovenstaande toelichtingen op *cultural studies* en de etnografische methode meen ik mijn keuzes voldoende te hebben onderbouwd. Blijft de vraag naar de keuze voor de vijf personen van de dorpelingen. Vier ervan zijn in Kaatsheuvel/De Moer geboren, één in het nabijgelegen Tilburg, maar woont al bijna 40 jaar in de gemeente waar de Efteling is gevestigd. De beperkte omvang van dit practicum speelt de grootste rol bij de keuze van hoeveel, wie en waarom. Dit onderzoek wil vooral nadruk leggen op de mijns inziens ontbrekende kant van het geplande onderzoek van Schuyt en Taverne en het WRR-rapport. Bij mijn pleidooi voor uitbreiding daarvan hoop ik een ‘bewijs’ van het belang hiervan te leveren. Ook wat betreft toekomstig ruimtebeleid. De kwantiteit van het aantal interviews is dan van minder belang. Voorwaarde was dat de te interviewen personen gewend

⁵⁴ Ibidem, 1

⁵⁵ Ibidem, 2

⁵⁶ Ibidem, 7 in: A. McRobbie, “Post-Marxism and cultural studies: a post-script” in: L. Grossberg (eds), *Cultural Studies*, (New York: Routledge).

zijn na te denken over hun woonomgeving om nutteloos ‘geleuter’ te voorkomen. Daarmee heb ik het onderzoek al een bepaalde kant op gestuurd. Bewust heb ik gelet op een gelijke verdeling tussen de geslachten en opleiding. Het eerste mislukte omdat een vrouw op het laatst verstek moest laten gaan in verband met de verzorging van een zieke ouder. Daarmee ging ook het evenwicht verloren in gelijkwaardig opleidingsniveau. Een eerste poging om mensen te vragen, stootte op wantrouwen en niet-bereid-zijn om over deze delicate kwestie te spreken. Voor en tegenstanders in het dorp waren niet zomaar bereid tegenover ‘een vreemde’ zich uit te spreken. Het ging toen niet alleen over het voor of tegen met betrekking tot de uitbreidingsplannen. In die tijd – november 2003 – had de Raad van State met zijn uitspraak de voortgang van de uitbreidingsplannen in een impasse gebracht. Bij het voor of tegen speelde toen een belangrijke rol de vermoede invloed op de uitspraak van de ‘bezettters van het Entenwoud’, leden van het Groenfront.⁵⁷ Tijdens een discussiebijeenkomst in november 2003 in het jongerencentrum Crossroads, georganiseerd door leden van Groenfront, kwam ik in contact met enkele geïnteresseerde burgers waardoor ik aanknopingspunten vond om mensen te vragen die mogelijk geïnterviewd zouden willen/kunnen worden.

Om met Gray te spreken, ik wilde deze mensen niet eenvoudig nemen als ‘tools to be taken up and tried’, maar ‘they must themselves be generated through the development of the project’. Bij deze mensen gaat het om ‘the lived experience’, zoals uit de interviews zal blijken, die kenmerkend is voor *cultural studies*.⁵⁸

Van tevoren heb ik deze personen mijn vragen toegestuurd om hen tijd te geven daarover na te denken. Ik heb hen geïnterviewd in hun eigen omgeving, thuis (3), op het kantoor van de stageplaats (1) en in het kantoor van het dorps huis (1). Ik ben, naar mijn mening, als onderzoeker geslaagd ‘in winning the trust and confidence of our respondents whom we then encourage to speak openly to us about their lives, their routines, their feelings’.⁵⁹

Ik kon toezeggen dat de interviews anoniem zouden blijven en slechts gepubliceerd zouden worden als bijlage in mijn onderzoek. Voor drie van de vijf geïnterviewden was dit een belangrijke voorwaarde. Ik bood aan dat zij de teksten vooraf op onjuistheden mochten controleren en dat zij na afronding en goedkeuring een exemplaar van het onderzoek zouden krijgen. Ik vertelde hen ook dat het belangrijk voor mij was dat de interviews zoveel mogelijk letterlijk van de op diskette opgenomen tekst zouden worden overgenomen, inclusief eventuele herhalingen etc. omdat voor mijn etnografische methode de manier waarop iemand iets vertelt of welke woorden hij/zij gebruikt belangrijke informatie oplevert.

Belangrijk voor mij als onderzoeker is dat het af luisteren van de bandjes en het uittypen extra informatie oplevert door onder andere de toon waarop iemand iets zegt, de herhalingen en de stiltes; er van uitgaande dat ‘language is constructive’ en ‘the lived social and cultural context’ vorm krijgt.⁶⁰ Hierdoor kan ook de analyse van de teksten sterker worden.

⁵⁷ Van juni tot december 2003 bezetten leden van de actiegroep Groenfront het bos - eigendom van de Efteling - waarin het bungalowpark Droomrijk moest worden gebouwd. Na de uitspraak van de Raad van State vertrokken zij, maar ‘beloofden’ of ‘dreigden’ terug te zullen komen zodra de Efteling haar plannen zou realiseren.

⁵⁸ *Research practice*, 5, 13

⁵⁹ *Ibidem*, 19-20

⁶⁰ *Ibidem*, 149,164, 166

4.5 Analyse en interpretatie

Bij de analyse en interpretatie van het materiaal baseer ik mij opnieuw op het boek van Gray, temeer omdat zij de ervaringen van voorgaande onderzoekers met de etnografische methode binnen *cultural studies* regelmatig als voorbeeld geeft.

De analyse maak ik aan de hand van de door mij gestelde vragen. Voorafgaande aan de tekst van de interviews heb ik een opsomming gegeven van achtergrondinformatie die zowel de geïnterviewden als ik van belang vond. De vragen zijn:

- Wat was/is uw emotionele relatie met de Efteling?
- Wat was/is uw maatschappelijke/functionele relatie met de Efteling?
- Wat was/is uw reactie op de geplande uitbreidingsplannen van de Efteling?
- Hebt u gebruik gemaakt van de inspraakprocedure bij de Gemeente Loon op Zand in verband met de uitbreidingsplannen?
- Waarom wel/niet?
- Is uw emotionele relatie met de Efteling veranderd door de geplande uitbreidingen?
- Hebt u het gevoel dat er bij de behandeling van de plannen door gemeentelijke en provinciale overheid voldoende rekening is gehouden met de belangen van de dorpsbewoners in het algemeen?
- Ik heb in mijn vraagstelling de nadruk gelegd op de emotionele relatie omdat ik van mening ben dat, zoals ik in hoofdstuk 1 en in de Inleiding van dit hoofdstuk stel, wanneer het leven van burgers 'ongevraagd en ongewilde beïnvloed wordt door een zich explosief ontwikkelend attractiepark', er bij deze burgers sprake is van emotionele reacties daarop. Deze kunnen zowel positief als negatief zijn.

De tekst van de uitgeschreven interviews zijn als bijlagen opgenomen in dit onderzoek (bijlagen 1A t/m E).

4.5.1. Wat was/is uw emotionele relatie met de Efteling?

Alle geïnterviewden bevestigen de emotionele band, die voornamelijk positief is, maar ook negatieve kanten heeft. De band gaat bij de 71-jarige en bij de 24-jarige terug op jeugdherinneringen van spelen in het sport-/wandelpark en sprookjes-/attractiepark. De werkneemster spreekt van een 'enorm grote emotionele band' en een 'houden van' en 'liefde' voor het park via de ervaringen in haar werk. Er is sprake van 'trots' en 'fierheid' omdat het overal bekend is; omdat het cultuur heeft; om het doorgeven van de sprookjes van generatie op generatie, maar vooral om wat de Kaatsheuvelnaars als gemeenschap tot stand hebben gebracht. Maar ook omdat daaruit blijkt 'wat een goede werkgever de Efteling is' en bij haar ontwikkeling haar 'maatschappelijke en ecologische verantwoordelijkheid' neemt. Zelfs de economie stimuleert. Een haat-liefde verhouding wordt genoemd wanneer er sprake is van vervreemding en machteloosheid. Om onrechtvaardige arbeidsverhoudingen, na 33 jaar arbeid slechts een pensioen van € 55,55. Dit wordt benoemd als 'een groot onrecht'; de slechte uurcontracten, die negatief werken op de ontwikkeling van de gemeenschap, de kleine pensioenen; 'omdat ze die abonnementen nu weer zo duur gaan maken' en omdat het 'voor gewone mensen bijna niet meer te betalen is', het afpakken van sportaccommodaties 'die door de gemeenschap' zijn gebouwd of aangelegd, op het tekort van de Efteling van wel 'de

lusten' willen maar niet 'de lasten'. 'Want uiteindelijk' en dat is wat onder bijna alle uitspraken ligt, 'was de doelstelling van het park vóór de Kaatsheuvelse bevolking voor ontspanning' en tegenwoordig wordt het beleid 'allemaal gevoerd door mensen van buiten Kaatsheuvel'.

4.5.2. Wat was/is uw maatschappelijke/functionele relatie met de Efteling?

De twee jongeren hebben er, in tegenstelling tot talloze leeftijdgenoten, nooit in vakanties gewerkt. Van één werkt de moeder er al jaren en zijn zusje heeft er gewerkt. De oudste heeft er 33 jaar gewerkt. Vanuit zijn politieke activiteiten 'bemoeit' de 70-jarige zich actief met de Efteling.

4.5.3. Wat was/is uw reactie op de geplande uitbreidingsplannen van de Efteling?

Twee staan achter de plannen en zeggen dit met nadruk 'want het schept werk in mijn dorp' omdat het gaat om een 'grote werkgever' of het ligt in de lijn van de ontwikkelingen en door 'een vooruitziende blik'; een noodzaak voor de vele 'ongeschoolde krachten' die er nog steeds zijn en door het wegvallen van 'een heel grote schoenindustrie'. Bij beiden is er ergernis om de inbreuk van buitenaf - het Groenfront - die zijn 'wil opdringt' en die het bos waar het om gaat niet belangrijk vinden omdat de Efteling van zichzelf uit al verantwoord met natuur en milieu omspringt: '... en de Efteling zal dat in een prachtige stijl doen'. Het bos zou voor de Kaatsheuvelnaars 'niets betekenen', zelfs een 'griezelbos' zijn; het valt in het niet bij de pracht van de Loonse en Drunense duinen. Het hangt ook samen met 'een bepaalde ontwikkeling in de recreatie'.

Vanuit zijn politieke activiteiten probeert er één een actieve rol te spelen, 'omdat dingen anders lopen dan je had gewild', om 'de compensatie van het groen', maar ook omdat 'de goegemeente dan ook eens hoort hoe de vlag erbij hangt'; om de conflicten rond de uitbreidingsplannen en opdat de Efteling niet denkt 'dat ze een vrijbrief hebben om te doen wat ze willen' en dus te weinig groen compenseren. Al lijken de plannen eerst een ver-van-mijn-bed-show voor de vrouw die alles 'goed via de media' heeft bijgehouden, toch kan de uitbreiding met 3.500 bedden logistieke problemen geven voor haar en de buurt. De rust zal verdwijnen, de reconstructiewet zal overlast gaan geven, maar ze geeft toe dat 'die milieuregels ook goed zijn'. Ze weet zich tweeslachtig in haar houding tegenover de plannen. Dorpelingen zijn te weinig betrokken als het er op aankomt. Enerzijds is het goed voor de werkgelegenheid, maar 'de verkeersintensiteit zal toenemen'. De jongste denkt dat de uitgaansmogelijkheden die de Efteling kan opleveren voor de jeugd goed zijn. 'Wij hebben hier twee kroegen, voor de rest is er niets.' Maar met de bouw van een bungalowaccommodatie en een hotel en appartementen 'daar ben ik het niet mee eens omdat ik in het bos waar die bungalows komen nu nog gezellig met de hond kan wandelen'. In het interview herhaalt hij dit argument twee keer en hij vindt het 'jammer dat het bos verloren gaat'. Hij zou dit alles niet in de gaten hebben gehad 'als die mensen van Groenfront daar vorig jaar niet hadden gezeten met veel publiciteit er omheen. (...) Ik ben weleens met ze wezen praten. Ze stellen netjes aan de kaak dat het allemaal niet zo maar gaat als de Efteling wil. Want het gaat in heel Nederland zo. Iedereen doet maar.'

4.5.4. Hebt u gebruik gemaakt van de inspraakprocedure bij de gemeente Loon op Zand tegen de uitbreidingsplannen?

Niemand heeft dit gedaan. Door afwezigheid in het buitenland; omdat ze het er mee eens was; omdat het een bedrijf is en het bos 'gewoon van hen is' en 'ze de concurrentie moeten aangaan met Eurodisney' (...) en 'gewoon meedoen in de Europese race van pretparken' of omdat er landelijk diverse dingen te doen waren 'die in mijn ogen duizend keer belangrijker zijn dan een pretpark dat de economie wil stimuleren'. En omdat 'meer dan de helft van Kaatsheuvel heeft gestemd voor politieke partijen die er nu zitten.' Maar er is wel discussie over 'op verjaardagen en ik heb me flink boos

gemaakt. Ik houd gewoon erg veel van de Efteling'. Ook degene die alles goed heeft gevolgd, denkt dat protesteren 'weinig effect' heeft. Zij benadrukt het belang van 'die mensen die in het Entenwoud hebben gezeten voor het milieu en voor die bomen'. En ze stoort er zich aan dat het daar met die plannen 'één grote business' is want 'er wordt wel gewalst dikwijls over dingen dat ik denk: ja dat kan niet'. Maar tegelijkertijd ziet zij ook de ecologische zone met de speciale planten voor vlinders. En in een adem terugkomend op de 3.500 bedden, het gaat 'om puur zakelijk belang' en het 'steeds meer willen en steeds groter'.

4.5.5. Is uw emotionele relatie met de Efteling veranderd door de geplande uitbreidingen?

Hierop komt een eenstemmig nee. De argumenten verschillen van: 'wat komt dat komt toch' tot een nauwkeurige motivatie. Onderscheid wordt er gemaakt tussen het park en 'heel dat vakantiegebeuren er omheen'. Er zijn in de loop van de jaren altijd foute dingen gebeurd - 'ik kan er uren over praten' - maar 'de liefde voor de Efteling blijf ik houden (...) Ja, liefde voor het park is het dus eigenlijk. Niet voor het beleid'. Een ander argument is 'om het goed wat ze betekenen voor de omgeving', maar anderzijds met de, ook op het gemeentehuis al uitgesproken verwachting: 'straks ligt Kaatsheuvel in de Efteling' die nu al bepaalt wat het dorp nog aan speelruimte heeft. Ondanks alles blijft het toch een 'vrij net park', maar als ze zich niet aan de groenregeling houden is dat een 'kwalijke zaak'. De emotionele band is bij één geïnterviewde door de uitbreidingsplannen juist toegenomen. Hij zal het voor de Efteling opnemen 'met name om de economie van mijn dorp te beschermen'.

4.5.6. Hebt u het gevoel dat er bij de behandeling van de plannen door gemeentelijke en provinciale overheid voldoende rekening is gehouden met de belangen van de dorpsbewoners in het algemeen?

In de meeste gevallen komt de gemeente Loon op Zand er niet goed af. In die zin dat de gemeente zich paternalistisch opstelt naar de burger: 'wij weten het wel beter' en dat de burger nauwelijks wordt geïnformeerd. Een referendum zou meer effect hebben, want dan zou duidelijk worden 'dat de Efteling wint'. Mogelijk zou het goed zijn om een wet te hebben die de burger verplicht betrokken te zijn bij de samenleving. 'Ook al zou de Efteling zich

misdragen, de gemeente valt dan meer te verwijten ‘omdat die niet controleert en deze ‘heeft het algemeen belang te dienen’. Dit laatste is belangrijk omdat elke burger afzonderlijk zijn eigen belang heeft. Er is zelfs het vermoeden dat de gemeente eerder ‘op één lijn gaat zitten met de Efteling dan met de bewoners’ omdat de gemeente ‘straks toeristenbelasting kan vangen’ en er nu al een begrotingstekort is. Deze mening wordt bevestigd door de uitspraak: ‘de Efteling laat de wethouder en de ambtenaren door hun betrokkenheid bij dat bedrijf naar haar pijpen dansen’ omdat alles wat het bedrijf wil met voorrang gebeurt. Gemeenschapsgeld ten koste van iets anders. Ook hier is de verwachting dat de gemeente uit is op de toeristenbelasting die voorlopig niet ‘gebeurd’ kan worden door de afwijzing van de Raad van State.

Met de provincie ligt het onduidelijker. Ook deze heeft, net als de gemeente, te weinig rekening gehouden met de belangen van de dorpsbewoners, want ‘nu zijn er minder arbeidsplaatsen en misschien zijn er in het dorp nog wel werklozen’. De provincie en de gemeente bespreken alles met elkaar en als de gemeentemensen ‘een goeie babbel hebben’ kunnen ze bij de provincie wel ‘een potje breken’. Als de provincie niet heeft opgelet dan zit ze ‘mee in het complot’. Er is ook de mening dat zowel de gemeente als de provincie wel rekening hebben gehouden met de belangen van de dorpsbewoners ‘maar altijd afgewogen tegen de belangen van de economische situatie van de Efteling en wat die te vertellen hebben. (...) De dorpsbewoners zijn hier alleen maar ondergeschikten. De mensen zijn hier altijd al blij, dat was tijdens de schoenindustrie ook al zo, als er ergens een kruimeltje afvalt en ze hun salaris met het werk van het hele gezin kunnen voltooien. Dat is cultuur hier. En de gemeenteraadsleden zijn van dezelfde makelij die zich ook niet zullen verzetten’. De kritiek van de Provinciale Planologische Commissie was er, maar de provinciale politiek heeft er niets mee gedaan, ‘want het zal wel goed zijn’.

4.6 Interpretatie

In het gebied waar voortliggend onderzoek werd gedaan is er een gezegde dat luidt: ‘Als het de baas goed gaat, gaat het de arbeider niet slecht’.⁶¹ Deze mentaliteit tekent in 2004 nog steeds de houding van de mensen die zich uitspreken over de uitbreidingsplannen van de Efteling. Dit bedrijf is lang niet voor iedere dorpsbewoner ‘de baas’. Het gezegde geeft meer een beeld van de onderdanigheid van ‘ondergeschikten’, zoals de spreker in de voorgaande alinea dit uitdrukt. Het nog altijd heersende gevoel van afhankelijkheid van de ‘bazen’, tot voor dertig jaar de schoenindustrie. De rooms-katholieke kerk heeft in die verhoudingen haar eigen rol gespeeld. Restanten van een vroeger feodaal systeem. Degenen die, zoals genoemde spreker, het dorp voor een aantal jaren verlaten, leren anders kijken naar de verhoudingen en durven daar openlijk kritiek op te uiten. Het lijkt er op dat de jongere generatie zich aan deze mentaliteit heeft onttrokken. In dit geval degenen die qua opleiding en inkomen uit niet van de Efteling afhankelijke bronnen, en door verkregen inzicht in de verhoudingen (door politieke activiteiten), niet afhankelijk (meer) zijn van wat ‘men’ denkt in het dorp. Of dit een algemene mentaliteit is geworden in deze generatie valt te betwijfelen zolang deze jongeren nog steeds, met name door dreiging van werkloosheid en slechte uurcontracten, afhankelijk zijn van de belangrijkste werkgever in de regio. De rol die de gehuwde vrouwen in het in stand houden van deze afhankelijkheid spelen, wordt duidelijk in het relaas van de geïnterviewde die 33 jaar bij de Efteling werkte. Omwille van de bijverdienste doen deze

⁶¹ Gesprek met Cees van de Ven, 05-03-2004.

vrouwen niet mee aan protesten tegen onrechtvaardige contracten en arbeidsomstandigheden.

De antwoorden op de vraag of de emotionele band met de Efteling is veranderd na kennisneming van de uitbreidingsplannen, geven meer helderheid over de achtergronden van de emotionele band met het park. Deze hebben vooral te maken met jeugdherinneringen als spelen, sporten, scouting, sprookjes, zolang in de Python blijven als je zelf wilt, het plezier aan het werk dat ook bijdroeg aan de vreugde van de bezoekers. Degene die geen jeugdherinneringen heeft verbonden met het park, ontleent haar band aan het feit dat haar kinderen jarenlang met de buurtkinderen er naar toe fietsten. Ze ervoer de Efteling toen als een veilige verblijfplaats. Dit in tegenstelling tot deze tijd met vaak ruzies en vandalisme in het park. De uitspraken over de Efteling als een goede werkgever en garantie voor de economie van het dorp zijn ook met eigen ervaringen verbonden van bijvoorbeeld de moeder die er al lang haar inkomen verwerft.

Duidelijk is dat de persoonlijke herinneringen aan, c.q. verbondenheid met het (sport- en sprookjes)park, als deel van het eigen leven, de emotionele band bepalen. Er wordt na enige reflectie door de meesten een scheiding gemaakt tussen de ‘foute’ dingen van beleid in en buiten het park waarvoor directie en bestuur, aangeduid met ‘de Efteling’, verantwoordelijk worden gehouden.

Hetzelfde geldt voor de politiek. De Efteling geeft aan gemeente en provincie bekendheid en is uit dien hoofde een bron van inkomsten. Beide zijn geneigd daarom hun oren te laten hangen naar de eisen, c.q. wensen van het bedrijf. Zowel het bedrijf als de politiek speculeren op of profiteren daarbij - al dan niet opzettelijk - van de emotionele band van de bevolking met de Efteling. Want tot nu toe is niemand, zo maken de interviews duidelijk, bereid te kiezen tegen het bedrijf. Eerder wordt de politiek als nalatige aangewezen, als degene die slecht omgaat met de belangen van de burgers.

Resumerend kan men zeggen dat de politiek en de Efteling samen de bestaande, door de meesten vaak, of hier en daar, als onrechtvaardig of niet juist getypeerde situatie in stand houden of uitbuiten. Uitgaande van de bestaande democratie zien de geïnterviewden de dorpsbewoners, inclusief zichzelf, als te weinig actief of kritisch om deze situatie te veranderen.

In het jubileumboek ter ere van het 50-jarig bestaan van de Efteling zegt gepensioneerd Hoofd Park en Assistent Operationele Zaken Sprangers dat het feit dat het bedrijf het al die jaren heeft uitgehouden, ligt aan ‘alle mensen die het niet wilden laten mislukken. “Want de Efteling dat zijn wij”. Het is ons werk’.⁶² Vier van de vijf geïnterviewden - in Kaatsheuvel geboren - spreken van trots, fierheid en beroepen zich er op dat het park met gemeenschappelijke krachten is opgebouwd (2.5). Om terug te komen op de mijns inziens belangrijke aanvulling op het perspectief van Schuyt en Taverne en het WRR-rapport, haal ik

⁶² *Kroniek van een sprookje*, 49

aan wat Righthart hierover zegt. Het gaat om een bepaalde mentaliteit van een groep mensen in een bepaalde tijd of onder bepaalde omstandigheden die 'niet minder fundamenteel' is dan de sociaal economische.⁶³ Het begrip mentaliteit blijkt in de houding en de reacties van de dorpsbewoners ten opzichte van het bedrijf en de politiek in voorliggend onderzoek een grote rol te spelen.

⁶³ Hans Righthart (red.) *De trage revolutie. Over de wording van industriële samenlevingen* (Meppel en Amsterdam/Heerlen 1991) 19-20.

5 Conclusies

De uitwerking van dit onderzoekspracticum heeft voortdurend gestaan onder het dictaat van de beperkte omvang. Dit bepaalt waarom niet nog meer aspecten die tijdens het onderzoek naar voren kwamen, konden worden uitgewerkt. Daarom beperk ik mij tot die punten uit het onderzoeksplan van Schuyt en Taverne en het WRR-rapport die ik in de inleiding van mijn onderzoek aanhaalde.

Schuyt en Taverne haken met hun onderzoek naar het recente verleden in op het WRR-rapport met betrekking tot de ontwikkeling van de vrijetijdsindustrie en de houding die de overheid daarbij zou moeten innemen met betrekking tot een beleid voor de nabije toekomst. Door de kant van burgers die ongewild en ongevraagd betrokken raken bij deze ontwikkelingen niet in hun onderzoek te betrekken, missen de onderzoekers mijn inziens een kans om hun analyse te verbreden. Schuyt en Taverne kiezen als uitgangspunt voor hun onderzoek het spanningsveld tussen de planmatige orde van de Nederlandse verzorgingsstaat en de aanspraken die diverse democratiseringsbewegingen maken. De resultaten van mijn onderzoek in aanmerking nemend is het mijns inziens terecht om de vraag te stellen of het gedachtegoed, respectievelijk de methodieken van de diverse democratiseringsbewegingen, waarover de onderzoekers spreken, wel die invloed hebben (gehad) waarvan de onderzoekers uitgaan. Uit voorliggend onderzoek blijkt dat er weinig of geen sprake is van een eigen mening van de burgers tegenover ‘de bazen’; in dit geval de Efteling en de plaatselijke politiek. In het door mij onderzochte gebied is er juist sprake van een diep geworteld besef van verschillen tussen ‘knechten’ en ‘bazen’. De uit dat besef voortgekomen verhouding werkt niet alleen door bij de oudere, maar ook bij de jongere generaties. Het gebrek aan vertrouwen in de gemeentelijke politiek getuigt daarvan. Deze zou belangen van de Efteling eerder dienen dan die van de dorpsbewoners. In plaats daarvan blijken maatschappelijke organisaties als de Brabantse Milieufederatie en Natuurmonumenten de bewakers te zijn van de regels die als grenzen aan de uitbreidingsplannen van de Efteling zijn gesteld. En een beweging als Groenfront heeft toch enige bewoners wakker geschud voor wat er gaande is. Er is wrok ten opzichte van de Efteling die zich door de jaren vervreemd heeft van de dorpsgemeenschap door bijvoorbeeld vreemden van buiten het dorp in bestuur en directie te kiezen in plaats van personen uit de eigen gemeenschap. In dit onderzoek lijkt het er eerder op dat de ‘planmatige orde’ van overheid en initiatiefnemers die Schuyt en Taverne noemen, op het terrein van de vrijetijdsindustrie niets in de weg wordt gelegd; dat er geen sprake is van een door de onderzoekers verondersteld spanningsveld. Uit de interviews blijkt dat de geïnterviewden er niet eens over gedacht hebben om gebruik te maken van de door de gemeente georganiseerde inspraakmogelijkheden rond de uitbreidingsplannen van de Efteling.

Hoewel ook de geïnterviewden het sociaaleconomische en het culturele aspect benadrukken - de Efteling als grootste werkgever in de regio, het doorgeven van de sprookjes van generatie op generatie - gaan Schuyt en Taverne en het WRR-rapport voorbij aan beweegredenen van burgers die voor hen

buitengewoon belangrijk zijn. Enerzijds zijn de bewoners van Kaatsheuvel trots op wat ze als gemeenschap in de Efteling tot stand hebben gebracht; dat er dag en nacht door bewoners voor is gewerkt; dat ze als dorp door het bestaan van de Efteling 'overal' bekend zijn. Anderzijds geven deze aspecten tegelijkertijd ook de grens aan hoever de dorpsbewoners willen gaan in hun 'liefde' voor dit bedrijf. De grens ligt bij de 'foute' dingen van het bedrijf, waarvoor directie en bestuur verantwoordelijk worden gehouden. Ook de negatieve rol van de gemeentepolitiek wordt als het ware in één adem genoemd.

Zoals ik aan het eind van hoofdstuk 3 opmerk past de ontwikkelingsgeschiedenis van de Efteling en haar relatie met de plaatselijke en provinciale overheid uitstekend in de door Mommaas c.s. geschetste trends in de ontwikkeling van de vrijetijdsindustrie in haar geheel.

Uitgaande van mijn conclusies blijft er voor mij de vraag of Schuyt en Taverne de uitgangspunten van hun onderzoeksplan niet moeten bijstellen. Voor een nadere bezinning op die vraag zou er wellicht stof uit voorliggend onderzoek zijn te halen. Wellicht zou er meer gekeken kunnen worden hoe relaties van politieke en culturele aard in de te onderzoeken gebieden zich met elkaar verhouden en in hoeverre de betreffende burgers zijn geëmancipeerd. In hoeverre hebben democratiseringsbewegingen in die al of niet emancipatie een rol gespeeld en in hoeverre hebben (overheids)politiek en regionale en/of plaatselijke cultuur daarop een remmende of ondersteunende invloed gehad?

Bronnen

Ongepubliceerde bronnen

1) Archieven

- Gemeentelijk Archief Loon op Zand
- Provinciaal Archief Noord Brabant

2) Interviews

- 5 anonieme interviews met inwoners van Kaatsheuvel

3) Telefoongesprek

- C. van de Ven, februari 2004

4) Internetsites

- www.anti-groenfront.tk
- www.brabantsemilieufederatie.nl

Literatuurlijst

- Bennett, Tony, 'Putting policy into cultural studies' in: S. During ed., *The Cultural Studies Reader* (2nd ed., London/New York 1999).
- Diepstraten, H. van den, *De Efteling. Kroniek van een sprookje, 1952-2002* (Baarn 2002).
- During, S., 'Introduction' in: S. During ed., *The Cultural Studies Reader* (London/New York, 1993) 1-25.
- Gray, Ann, *Research Practice for cultural studies* (London/Thousand Oaks/New Dehki 2003).
- *Groene Vuist*. Nieuwsbrief GroenLinks afdeling Loon op Zand, 3, sept. 2003.
- Jonker, E., 'Cultuurgeschiedschrijving in de twintigste eeuw' in: A.J.J. van Bremen ed. in: *Denken over Cultuur. Gebruik en misbruik van een concept*, (Heerlen 1993) 297-323.
- Mommaas, H. e.a., *De vrijetijdsindustrie in stad en land. Een studie naar de markt van belevenissen. Voorstudies en achtergronden*. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid V109 (Den Haag 2000).
- Morris, Meaghan, 'Things to do with shopping centres' in: S. During ed., *The Cultural Studies Reader* (2nd ed., London/New York 1999).
- Righthart, Hans (red.), *De trage revolutie. Over de wording van industriële samenlevingen* (Meppel en Amsterdam/Heerlen 1991).
- Schulze, G., *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart* (Frankfurt 1993)
- Schuyt, Kees, en Ed Taverne, *Stagnatie en dynamiek. Nederland op weg van verzorgingsstaat naar netwerksamenleving*. Onderzoeksplan (z.p.; z.j.).
- Walsh, W.H., 'Colligatory Concepts in History' in: P. Gardiner ed., *The philosophy of history* (Oxford 1978) 58-75.
- Willis, Paul (ed.), *Common Culture. Symbolic work at play in the everyday cultures of the young*. Open University Press (Buckingham 1990).

Bijlagen

Bijlage 1: Brief aan te interviewen personen

Geachte mevrouw/mijnheer,

U/jij hebt mij toegezegd om mee te willen werken aan een interview over de uitbreidingsplannen van de Efteling. Ik houd dit interview in het kader van een onderzoek dat ik doe voor mijn studie Algemene Cultuurwetenschappen bij de Open Universiteit.

Het gaat om een onderzoek naar de ontwikkeling van de Vrijtijdsindustrie in Nederland. Er is vorig jaar een rapport verschenen van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid over vrijetijdsindustrie. Hierin gaat het vooral over overheidsbeleid, de consumentenstroom en degenen die de vrijetijdsindustrie ontwikkelen, dus de ondernemers. Ik vind dat in dit onderzoek geen aandacht wordt besteed aan de stem van mensen die wonen in een gebied waar een vrijetijdsindustrie - zoals de Efteling - is gevestigd en/of zich spectaculair gaat ontwikkelen. In mijn onderzoek wil ik die mensen wel aan het woord laten komen. Vandaar dat ik u/jou heb gevraagd om u/je te mogen interviewen. Ik neem het gesprek op op een bandje, werk het thuis uit en stuur u/je het resultaat toe alvorens ik dit gebruik voor mijn onderzoek. In het onderzoek blijft u anoniem.

Ik verzoek u/je om van te voren de volgende vragen te willen overdenken zodat u/je als wij onze afspraak hebben weet wat u/je zou willen zeggen.

Onderstaand de vragen:

- 3.1 Persoonlijke gegevens: m/v, leeftijd.*
- 3.2 Wat was/is uw emotionele relatie met de Efteling?
Wat was/is uw maatschappelijke/functionele relatie met de Efteling?*
- 3.3 Wat was uw reactie op de geplande uitbreidingsplannen van de Efteling?*
- 3.4 Heeft u gebruik gemaakt van de inspraakprocedure bij de gemeente Loon op Zand tegen de uitbreidingsplannen?*
- 3.5 Waarom wel/niet?*
- 3.6 Is uw emotionele relatie met de Efteling veranderd door de geplande uitbreidingen?*
- 3.7 Heeft u het gevoel dat er bij de behandeling van de plannen door gemeentelijke en provinciale overheid voldoende rekening is gehouden met de belangen van de dorpsbewoners in het algemeen?*

Binnen enkele dagen neem ik contact met u op om een definitieve afspraak te maken.

Bij voorbaat dank voor uw medewerking,

Hoogachtend,

Bijlage 2: Interview A

Persoonlijke gegevens: Geslacht: man; geboren 1980 in Kaatsheuvel; opleiding: havo en cultureel-maatschappelijke vorming op de Hogeschool te 's-Hertogenbosch; loopt stage bij de Stichting Triangel, een welzijnsproject van de gemeente Loon op Zand; doet onderzoek naar de samenwerking tussen vrijwilligersorganisaties en de Bredeschool.

”Ja, ik heb een emotionele relatie met de Efteling want waar je ook komt in Nederland, en eigenlijk ook in Europa, als je zegt ik woon bij de Efteling dan weten ze waar je woont. Dat kunnen niet veel mensen zeggen. Als er in het jongeren centrum waar ik stage loop een concert is en ik moet mensen de weg uitleggen dan zeg ik de weg naar de Efteling afrijden. En dan komt het altijd goed. Ik denk dat het gros van de mensen in Nederland ooit in de Efteling is geweest. Op dit moment kom ik er niet veel meer. Voor mij is het geen sprookjesbos meer, maar een evenementenpark. Als ik nog wel eens ga kom ik niet meer in het sprookjesbos. Ongeveer mijn hele basisschoolperiode heb ik in de Efteling rondgehangen. Kattenkwaad uithalen. Toen ging je wel het sprookjesbos in. Praktisch iedereen had een abonnement. Wat ik me herinner van de basisschool is dat al mijn vriendjes en vriendinnetjes een abonnement hadden. Een jaarabonnement kostte f 80 toen. Ik vind het nog hartstikke leuk dat wij een Efteling hebben. Die Efteling heeft toch een rol in je leven gespeeld, en een grote ook. Je ging veertig keer per jaar naar de Efteling, minstens. Dan was het meer als je een jaar of tien, twaalf bent met z'n allen klooien in de roeivijver met de boot. Of in de Python en er net zo lang in blijven tot je zelf pas zin had om er uit te gaan. We gingen niet meer naar de sprookjes, want als je de put van Vrouw Holle drie keer hebt gezien dan heb je het wel gehad. Ik heb er echt veel lol gehad. Onderlinge hebben we daar nog steeds verhalen over. Opgesloten zitten in het spookslot. Dat vergeet je nooit meer. Je leert als kind al vroeg over de sprookjes. Wij hadden een bandje met ‘Avonturen uit de Efteling’ in de auto zitten als we met vakantie gingen. Het is geen bewust opvoedingspatroon, maar het hoort erbij.

Hier in Kaatsheuvel is er weinig gelegenheid om uit te gaan. Iets wat de jeugd wel wil. Wij hebben hier twee kroegen, voor de rest is er niets. Het eerste van die uitbreidingsplannen wat ik hoorde was dat er een uitgaanscentrum zou komen bij de Efteling. Toen dacht ik dat is geweldig natuurlijk. Tegen die tijd dat het er is ben ik al een stuk ouder en heb ik misschien een gezin en zal het niet meer van toepassing zijn, maar een uitgaanscentrum is iets wat Kaatsheuvel zelf wel

echt nodig heeft. Iets wat de gemeente altijd heeft tegen gehouden. In het centrum staan verschillende locaties leeg. Ons jongeren centrum Crossroads, waar ik nu werk, is voor verschillende groepen jongeren. Vanaf de basisschoolleeftijd zijn er dingen tot ongeveer 25 jaar. En nog voor kinderen met een verstandelijke beperking. In het uitgaansleven proberen we wel een rol te vervullen. Ik versta onder een uitgaanscentrum iets van een disco met kroegjes. Zelf ben ik geen discoman, maar ik zal daar dan misschien wel komen. Ik weet ook niet precies wat ze onder een uitgaanscentrum verstaan. Hoewel toen ik ervan hoorde, dacht ik dan zullen er wel meer mensen van buiten Kaatsheuvel komen. Dan zal dat ene hotel niet meer genoeg zijn en dan komt er nog een hotel en dan gaan ze bungalows bouwen en appartementen. Daar ben ik het niet mee eens. Omdat ik in het bos waar die bungalows

komen nu nog gezellig met de hond kan wandelen. Ik vind het jammer dat dat bos verloren gaat. Als die mensen van Groenfront daar vorig jaar niet hadden gezeten met veel publiciteit er omheen, dan had ik het ook niet in de gaten gehad en was dat bos allang weggeweest. Dan waren ze daar nu al aan het bouwen. Villa Pardoes hebben ze daar ook zo maar neer gezet. Die villa is op zich zelf iets heel goeds. Tegen die Golfbaan is ook totaal geen weerstand geweest. Er is wel gelegenheid tot inspraak, maar er staat geen artikel in de krant: kom allemaal stemmen, bevolking, want de Efteling gaat uitbreiden. Als ze op vrijdagmiddag een vergadering hebben ga ik niet tegen mijn baas zeggen geef me vrij want ik wil bij de gemeentevergadering gaan zitten om te stemmen over de Efteling. De Efteling is natuurlijk een bedrijf. Als Philips een bedrijf heeft aan de rand van Eindhoven en die wil een nieuw gebouw zetten, dan gaat ook geen bewoner stemmen of dat wel goed is. Dit is dan toevallig een attractiepark, maar het is wel een bedrijf. En het bos dat er achter ligt is gewoon van hen. En als degenen die dat plan willen torpederen zeggen dat ze dat niet goed doen daar kan ik niet over oordelen, want dat is het woord van de Efteling tegenover hen. De Efteling zegt dat ze dat groen netjes zullen terugplanten. Dan staat de Efteling in hun goed recht. Hoewel ik het jammer vind, want dan kan ik daar mijn hond niet meer uitlaten. Maar ik kijk de Efteling er niet op aan dat ze het doen. Ja het is een enorme uitbreiding maar ze moeten de concurrentie aangaan met Eurodisney want die kunnen uitbreiden wat ze willen. Ze doen gewoon mee in die Europese race van pretparken. Dat is heel begrijpelijk.

Het speelt ook mee dat de Efteling niets meer doet aan het betrekken van de bewoners erbij. Vroeger deden ze nog dingen, dat hoor ik dan van mijn ouders, om de buurt erbij betrokken te houden. Dat is nu helemaal voorbij. Bijvoorbeeld van de huizen die in een bepaalde straal rond de Efteling liggen, ons huis hoort daar ook bij, kreeg iedereen soms een taart om de buurt te vriend te houden. Als ik in de zomer in de tuin zit dan hoor ik de trompetten van de Efteling. Je hoort de bobslee en je hoort de mensen gillen in de Python als de wind deze kant op staat. Daar was de Efteling zich toen wel van bewust. Of ze organiseerden een buurtfeest, dan werd iedereen uitgenodigd in het park en dan was er een buurtband en kon iedereen dansen en drinken. Als je dat doet bij de buurtbewoners dan zijn die helemaal tevreden. Dan heb je de boodschap door de maag overgebracht en dan vinden ze het weer helemaal goed van de Efteling. Dan heb je het wel over lang geleden. Ik kan me er niets meer van herinneren, maar het was wel in mijn jeugd. De Efteling laat gewoon niets meer van zich horen. Het zijn wel burens. En heel veel straten daar hebben er wel last van, en wij in onze straat ook, dat je je auto niet kunt parkeren. Na zoveel jaren zijn de straten in de buurt alleen voor vergunninghouders. Maar je ziet nog steeds wel gezinnen, pa met de rugzak en een stel kinderen erbij, die hun auto toch in het dorp parkeren. Dat is best begrijpelijk. Ik zou dat ook doen. En als je een keer zelf weg wilt met de auto en je gaat op een verkeerd tijdstip en vergeet een sluiproute te nemen dan heb je kans dat je in de file staat. In die zin heb je last van de Efteling. Maar als ik mag kiezen de Efteling mag blijven of moet weg dan mag de Efteling blijven.

Voor mij zou de grens van de last van de Efteling kunnen zijn als je persoonlijk last krijgt van bezoekers. Dat zou een nadeel kunnen zijn van het uitgaanscentrum. Als een trek van zatte mensen door Kaatsheuvel krijgt. Want dan is het toch een dorp, waar het aan zal moeten wennen. Als je last krijg van Efteling populaties. Maar voor de rest? Ik weet het niet. Als ze echt in het dorp gaan parkeren of als ze een stuk wijk gaan kappen om uit te breiden. Ik denk niet dat ik er last van zal hebben als er zo veel meer bezoekers komen als waar de Efteling nu wil uitbreiden, want ik heb er nu niet eens erg in als de Efteling weer open gaat. Bij ons thuis

ook niet. Mijn broer werkt er in de horeca en die zal extra blij zijn als de Efteling het hele jaar door open gaat. Want er zijn nog steeds veel mensen die met een contract zitten dat ze maar tijdelijk werk hebben. Mijn broer ook die heeft nu geen werk. Alleen op afroep buiten het seizoen. Als er een bungalowpark komt is er voor de bevolking van Kaatsheuvel meer werk. Ze zorgen voor baantjes hier. Er zijn natuurlijk mensen die er voor vast werken, maar het zijn ook veel vakantiebaantjes. De een doet vakken vullen bij Albert Heijn en de ander werkt bij de Efteling.

Ik vind het heel goed dat het Groenfront in het bos heeft gezeten. Ik ben ook wel eens me ze wezen praten. Ze stellen netjes aan de kaak stellen dat het allemaal niet zo maar gaat wat de Efteling wil. Want het gaat in heel Nederland zo. Iedereen doet maar. Ondanks dat wij ontzettend veel regeltjes hebben merk je wel dat zulke ondernemingen gewoon hun gang kunnen gaan. Het is een beetje raar als je zelf last krijgt en nog een vergunning aan moet vragen als je een schuurtje achter in je tuin wilt hebben en de Efteling gewoon kan uitbreiden. Die hebben daar ook wel procedures voor lopen, maar ze krijgen het uiteindelijk wel voor elkaar. Ik weet de onderlinge verhouding van de Efteling met de gemeente niet. Wie weet wat voor spelletjes er worden gespeeld. De Kaatsheuvelse bevolking doet weinig. Die laat de Efteling gewoon z'n gang gaan.

Ik heb niet meegedaan aan de inspraak. Ik wist wel dat het aan de gang was en toen kwam Groenfront. Ik zou er niet tegen die plannen zijn geweest als Groenfront daar niet had gezeten. Ik weet niet of het in de kranten heeft gestaan. En als het er in heeft gestaan dan staat er waarschijnlijk een bericht van: De Efteling heeft plannen om uit te breiden. En een maand later lees je dan: De Efteling gaat uitbreiden. En dat is het dan. En wat moet je dan doen als burger? De gemeente gaan bellen? Meer dan de helft van Kaatsheuvel heeft gestemd voor de politieke partijen die er nu zitten. En die beslissen. Dat is de democratie.

Nee, mijn emotionele band met de Efteling is niet veranderd. Ik heb nu mijn ambities in het jongerenwerk. Het is niet zo dat ik zeg tegen de Efteling: wat doen jullie nou? Want ik vind het toch wel een vrij net park. In het park is ook veel groen en bos. Als ze zich niet aan die groenregeling houden vind ik dat een kwalijke zaak, maar dat is dan net zo goed de schuld van de gemeente als van de Efteling. De gemeente stelt met de Efteling een contract op en als die het niet nakomt dan ligt de fout ook bij de gemeente omdat die niet controleert. Dan ligt de fout nog meer bij de gemeente want de Efteling denkt z'n eigen belang. De gemeente heeft het algemeen belang te dienen. Iedere dorpsbewoners heeft weer zijn eigen belang. De ene is heel blij, zoals mijn broer, dat daar een bungalowpark komt omdat ie dan zeker is dat hij een baantje heeft. Ik vind het jammer dat ik daar niet meer mijn hond kan uitlaten. Dan kun je er wel een stemming over gaan houden. Als het dorp tegen is, zou het toch wel doorgaan. En als het dorp er voor is, dan zou de Efteling zeggen: zie je wel het dorp vindt het helemaal niet erg.

Ik vind het wel erg van de natuur. Nederland heeft al niet veel natuur. Naar Nederland in zijn totaliteit kijkend, heeft het al niet gek veel natuur meer en als dan die laatste restjes zo maar gekapt worden door grote bedrijven en dat ze niet hoeven te compenseren dan is het einde zoek. Daar zal wel naar gekeken moeten worden omdat het anders uit de klauwen loopt. En de dieren of het nou een hert is of een zeldzame vogel, konijnen of een dassenpopulatie is, die zijn ook belangrijk.

Als er niet goed op die compensatie van natuur is gelet en de provincie daar niet goed op heeft gelet dan zit de provincie ook in het complot.

Maar het gevoel dat ik vroeger in de Efteling heb gehad kan door dit alles niet weg worden genomen. Het is een zakelijker Efteling geworden. Maar daar merk je niets van als je in de Efteling loopt. Wat kost het nu voor de Efteling als ze iedereen in de buurt een bloemetje met een kaartje stuurden met de mededeling: wij gaan weer open volgende week met vrijkaartjes voor de mensen: kom een keer langs. Die gastvrijheid. Want zo zijn mensen. Als je zo'n gebaar doet dan vinden mensen dat leuk. En dan zal Kaatsheuvel ook niet gauw in opstand komen als ze een bos kappen. Dat zijn principes die leren wij op school: instemming van de buurt. Maar dat spelletje spelen ze niet meer.”

Bijlage 3: Interview B

Persoonlijke gegevens: geslacht: man; geboren 1972 in Kaatsheuvel; opleiding MBO-administratie; beëindigde zijn dienstplicht in de rang van korporaal; werkt als administratief medewerker bij een transportbedrijf en doet daarnaast ook inkoop, automatisering en planning; is politiek actief in 'Nieuw Rechts' in Rotterdam, een 'fortuijnistische' en nationalistische partij, die landelijk wil worden en waarschijnlijk mee zal doen aan de komende Europese verkiezingen; doet daarnaast veel aan zelfstudie: algemene ontwikkeling, debattechnieken en hoe met de pers om te gaan.

“Net als elke Kaatsheuvelnaar die het woord Kaatsheuvelnaar waard is, ben ik natuurlijk trots op de Efteling. Dat is een emotionele band die in de hele regio speelt. Diverse familieleden van mij werken er. Mijn moeder werkt er, mijn zusje heeft er gewerkt. Ik zelf heb er niet gewerkt omdat ik toentertijd nog rondliep met een bos haar tot op mijn kont en dat wordt daar niet zo geaccepteerd. Ik ging er graag naar toe, maar het is niet zo dat ik het nou geweldig vind. Ik heb jarenlang gratis gemogen, maar meestal kwam het er maar 1 of 2 keer per jaar van. Of 0 keer. Je kent het park door en door als je hier woont en dan heb ik het op een gegeven moment toch wel gezien. Als ik het in een schaal moet zeggen van 1 op 10 dan is het een emotionele band van een 5 à 6.

Ik ben in Eurodisney in Parijs geweest en in Port Adventura in Spanje en in wel meer parken, maar ik vind de Efteling qua natuur en qua cultuur duizend keer relevanter dan andere parken in Amerika en Europa. Die hebben heel goed rondgekeken bij de Efteling over wat ze na konden maken. Het heeft geen meerwaarde. De Efteling heeft meer cultuur omdat die in zoveel jaren is opgebouwd door mensen van het dorp zelf. De pastoor is begonnen en toentertijd was het zo dat de werknemers in de Efteling alles deden van seizoensarbeid tot schilderen. Ik ken diverse mensen die daar toentertijd hebben gewerkt en in feite allemaal fier zijn op dat park. Dat is voor mij tekenend hoe een goede werkgever de Efteling toch is. Ik vind ook dat de Kaatsheuvelnaars jegens de Efteling een haat-liefde verhouding hebben en daar bedoel ik mee dat de gemiddelde dorpeling gewoon trots is op de Efteling. Op een paar mafkezen na die denken last te hebben van de Efteling. Dat valt allemaal wel mee denk ik. Mijn enige verwijt dat ik altijd aan de Efteling heb gemaakt is dat ik vind dat ze met terugwerkende kracht toeristenbelasting terug moeten betalen aan Kaatsheuvel bij de gemeente Loon op Zand. Ik vind als je als park gebruik maakt van de infrastructuur van de

gemeente dan hoort er ook wat tegenover te staan. Tegenwoordig moeten ze die toeristenbelasting betalen, tenminste dat geloof ik, maar ik vind dat dat met terugwerkende kracht had moeten gebeuren. Ik zeg dan altijd: de lusten en de lasten.

Ik denk dat er weinig parken zijn in Europa annex de wereld waar zo op een verantwoorde manier met de natuur wordt omgegaan. Bijvoorbeeld het woud waar het nu dan om gaat, is door de Efteling zelf aangeplant. Ik denk dat zij wat betreft maatschappelijke en zelfs ecologische verantwoordelijkheid hun tweede niet kennen in ieder geval niet in de pretparkbusiness.

Ik ben altijd voor iets wat de economie stimuleert. Zolang dat uiteraard niet de leefbaarheid in de omgeving schaadt. Maar ik heb absoluut niet de indruk dat deze door de uitbreidingsplannen van de Efteling wordt geschaad, op een andere manier dan dat het in de zomer drukker is op de weg. Daar heb ik vrede mee als het zoveel geld binnenbrengt. Dan ben ik maar een uurtje langer aan het rijden of ik neem een omweg. Of parkeeroverlast, maar dat offer ben ik gaarne bereid te brengen.

Daarnaast is als het grootste nieuwe ding villa Pardoes gebouwd. Nou iemand die daar tegen is moet niet eens in mijn buurt komen. De villa is voor ongeneesbaar zieke kindjes die daar gratis een week mogen blijven. Het is een wonderwel ding van de Efteling. Natuurlijk hebben ze daar promotioneel belang bij. Dat realiseer ik me terdege. Maar toch is het weer een afspiegeling van maatschappelijke betrokkenheid.

Ja en toen kwamen de plannen van Droomrijk. Tot mijn schaamte heb ik mij er, toen de Efteling met die plannen vanaf 1991 begon, niet mee beziggehouden. Totdat die mensen in dat bos de zaken kwamen schofferen. Het was bij mij meer irritatie door hun niet respecteren van de Nederlandse democratie, zo van: als wij het er niet mee eens zijn dan dringen wij onze wil wel op, als dat ik mij echt zo bezighoud met uitbreidingsplannen van de Efteling.

Ik ben best een groot voorstander van die uitbreidingsplannen want het scheidt werk in mijn dorp. Fantastisch. De Efteling is een grote werkgever. Ik denk niet alleen in Loon op Zand, maar ook in Waalwijk en Tilburg. Ik weet zeker als mensen in Droomrijk daar lang zullen verblijven dat ze in plaats van constant duur te kopen in de Efteling of kopen in de faciliteiten die daar zijn, 's avonds een plaatselijk cafeetje gaan bezoeken. Of die een plaatselijke supermarkt bezoeken of een kijkje verderop gaan nemen. Ik denk dat de mensen die het van een minder budget moeten doen dat die wel even in het dorp dingen gaan kopen. Overigens mogen mensen in andere parken geen eigen drinken en eten meenemen, wat bij de Efteling wel mag.

Nee, aan de inspraakprocedure heb ik niet meegedaan, want toen was ik met diverse punten landelijk bezig die in mijn ogen duizend keer belangrijker zijn dan een pretpark dat de economie wil stimuleren. Met dingen zoals 's lands veiligheid, de recessie en de armoede in ons land

Mijn emotionele relatie met de Efteling is door die plannen totaal niet veranderd. Praktisch wel in die zin dat ik het meer voor de Efteling ben gaan opnemen omdat ik denk dat er clubs zijn die onze economie willen ondermijnen. Als dat zo is dan zal ik de economie van mijn dorp zeker beschermen.

Ik denk haast dat het gedeelte Kaatsheuvelnaars dat voor de uitbreiding is 90 % zal zijn tegenover 10% dat tegen is. Dat is een schatting. De mensen die ik heb gesproken, een

enkeling daargelaten zijn allemaal voor de uitbreiding, zonder meer. De mensen uit mijn dorp zijn democratisch genoeg ingesteld om vertrouwen te hebben in de Nederlandse rechtstaat in deze en in de Nederlandse beschavingsstructuur. Waar ik problemen mee heb is met antidemocratische mensen die hun wil er doorheen gaan drukken. Daar zal ik mij altijd tegen verzetten. Dat zijn geen mensen uit het dorp, Daar zal waarschijnlijk een of andere mafkees uit het dorp op bezoek komen, maar voor zover ik ben voorgelicht, en ik ben goed voorgelicht, zitten er geen radicale milieuactivisten in mijn dorp. Wel enkele uit Tilburg. Die mogen voor mij 100% hun mening uiten, want ik vind vrijheid van meningsuiting het grootste goed, maar ze hebben zich gewoon te houden aan de Nederlandse wet zoals die is. Als de Efteling daar mag gaan bouwen, zullen ze gewoon op moeten rotten. Ik maak me niet boos, maar ik zal met hand en tand altijd zijn tegen antidemocratische clubjes die de rechtsstaat zoals wij die hier hebben schijnbaar niet kunnen waarderen.

Ik denk dat de gemeente Loon op Zand wel rekening heeft gehouden met belangen van de dorpsbewoners maar dan in de zin van zoals de hedendaagse politiek nog te veel is van: wij weten het wel beter dan de burger. Dat denkt iedereen van Groen Links tot VVD Ik zeg: vraag het gewoon die burger. Te verwijten is aan de gemeente dat de gewone burger nauwelijks is geïnformeerd. Er is wel wijkoverleg, maar dat is overleg waar toch altijd maar dezelfde mensen komen. Dezelfde groepjes betrokkenen. Vandaar dat ik een groot voorstander ben van een referendum. Houd maar een referendum dan weet ik toch zeker dat de Efteling wint en als er dan een antidemocratische groepering in die bossen gaat zitten dan heb je direct een middel om te zeggen: jullie zijn gewoon een stel sukkel. Dat heb je nu niet. Het gaat echt om een morele discussie die moeilijk van deze mensen te winnen is omdat die mensen een plaat voor hun hoofd hebben.

Het valt de burger misschien te verwijten dat de burger vaak niet meedoet. Aan de andere kant zie ik nergens in de Nederlandse wet staan dat de burger verplicht is om betrokken te zijn bij de Nederlandse samenleving. Misschien zou het wel goed zijn als dit in de wet zou komen te staan.

Over de provincie heb ik niet voldoende informatie.”

Kaatsheuvel, 11 maart 2004

Bijlage 4: Interview C

Geslacht: vrouw, geboren: Tilburg 1947, woont 36 jaar in De Moer, dorp behorend bij de gemeente Loon op Zand (op 1600 meter afstand van het golfterrein van de Efteling); deed de MULO, werkte op een kantoor, haalde verschillende horeacadiplooma's, begon een eigen cateringbedrijf en verhuurt nu kamers; is secretaresse van de plaatselijke afdeling van de Zonnebloem, zit in het kerkbestuur, is actief als lector in de kerk en bij avondwakes en bij een jaarlijks terugkerende activiteit van de plaatselijke voetbalclub.

“Mijn emotionele binding is niet uit mijn jeugd, want van Tilburg uit gingen wij niet zo dikwijls naar de Efteling. Toen onze kinderen de lagere schoolleeftijd hadden bereikt, eerder konden wij dat financieel niet opbrengen en ons hoofd stond er ook niet naar omdat mijn man vier jaar na ons huwelijk een been verloor, zijn we abonnementen voor hen gaan kopen. Die hebben ze gehad tot hun 12^e, 13^e jaar en toen hadden ze het ook wel gezien. Het was voor die tijd dat die grotere attracties kwamen. Hier tegenover woonde een boer met zeven dochters en dat ging allemaal samen op het fietsje naar de Efteling. Latere jaren merkte ik dat die

Efteling voor die kinderen verder weg is gekomen. Ze gaan één keer per jaar nog met de vriendenclub. Zelf komen we er nooit. Ik vind het een prachtig park, maar nee... Misschien als we ooit kleinkinderen hebben dat we dan wel een abonnement nemen. We gingen zelf ook wel eens mee, maar niet vaak. Het was allemaal veel te duur. Je kon de kinderen er rustig alleen heen sturen. De baldadigheid was niet zo groot als nou. Als je nu hoort dat de politie er vaak aan te pas moet komen en wat er allemaal gebeurt. Dat kinderen geslagen worden. Bij de python staan ze in de rij en dan wordt er voorgedrongen, er zijn scheldpartijen, er wordt geslagen. Je merkt dat de jeugd onderling en naar ouderen toe geen tolerantie heeft, scheldpartijen.

Mijn reactie op de uitbreidingsplannen is heel tweeslachtig. Ik heb dat heel goed via de media bijgehouden, vooral via de krant heb ik het goed gevolgd. Eigenlijk is het voor ons een ver-van-mijn-bed-show. We zitten zo'n vier kilometer van de Efteling af, dan ben je er niet zo mee bezig. Wel wat de uitbreiding van de attracties betreft, dacht ik dat is goed voor deze tijd. Want ze wilden de doelgroep jongeren er bij krijgen. Eerst had je de kleine kinderen met opa's en oma's. Die snelle

attracties zijn goed geweest voor de ontwikkeling van de Efteling. Aan de andere kant zag je dat steeds meer landbouwgrond voor de parkeerterreinen, aangekocht werden. Daar had ik nog niet zoveel moeite mee, maar toen ik hoorde van die uitbreiding met 3.500 bedden toen heb ik gedacht... Wij wonen hier in een klein dorpje. Als ik nu door de Drunense duinen rijd kan ik goed over de fietspaden rijden, maar als er zoveel bedden bij komen. Ik neem aan dat die mensen niet iedere dag in die Efteling blijven hangen. Als ze iets huren voor een week zullen die mensen toch ook een deel van die tijd vertoeven in onze natuur. Dat vind ik wel een bezwaar. Het bezoek aan de Loonse en Drunense Duinen neemt ontzettend toe, zeker nu het Nationaal Park is geworden. Als ik vroeger met mijn kinderen daar doorheen fietste of liep en als ik nu naar de toename kijk, echt dagjesmensen van verder weg, dan vind ik dat echt schrikbarend. Drieduizendvijfhonderd bedden en die mensen gaan hier recreëren. Nou, daar heb ik moeite mee. Wij wonen hier aan een heel rustige weg en ik ben benieuwd wat dat straks gaat worden. Dat bungalowpark komt hier 3.5 km. vandaan te liggen. Er zal een fietspad komen. Daar heb ik niet zoveel moeite mee, want dat sluit dan zo op het fietspad langs het golfterrein aan en kan ik zo de duinen in rijden. Mijn probleem is dus heel tweeslachtig. Als er een fietspad wordt aangelegd, kan ik er gebruik van maken, heel fijn, maar aan de andere kant, de rust die wij hier aan de weg hebben, is straks ver te zoeken.

Met de nieuwe reconstructiewet gaan ze in Brabant agrarische bedrijven verplaatsen. De intensieve sector. Voor de natuur en dus ook allemaal fietspaden aanleggen. De tuinbouw, de landbouw, de kippenboeren, de varkensboeren zeker, daar komen clusters van. Bij ons achter het huis komt een cluster van 4 x 2,5 ha zoals in de reconstructiewet is voorgedragen. Daarin kunnen vier bedrijven intensieve varkenshouderij komen. Of ze doen er een boomteeltbedrijf bij, of een kippenboer of een tuinbouwbedrijf. Ik vind wel dat ze goed bezig zijn met die milieuregels en de stankoverlast, maar als je kijkt naar de luchtvervuilers. Er is hier een paar kilometer vandaan een rozenkweker, als je 's avonds de lichtgoed boven die kas ziet, dan zie je geen ster meer aan de hemel. En dan vraag ik me af: is dat ons toekomstperspectief? Dat is

ook een belasting voor mijn woonomgeving. Onze dochter heeft een paar jaar geleden een huisje naast ons gekocht en toen ze dat hoorde... Ik heb zelf al die vergaderingen van die reconstructiewet meegemaakt. Ik was ook ontzettend teleurgesteld. Ik woon hier in een dorp van 530 inwoners, agrariërs, maar ook anderen die niks met die sector te maken hebben. Die vergaderingen werd zo slecht bezocht door de inwoners van ons dorp. Dan denk ik: wat zit ik hier te doen? Het gebeurt wel in je dorp. Naderhand zit iedereen te mekkeren, maar toen hadden ze er moeten zijn, op het moment dat er actie moet worden genomen. Dus die reconstructiewet krijgen we straks ook al achter ons huis. Bij de Efteling is alles puur op recreatie gericht. Daarom moeten die bedrijven ook verplaatst worden. En ze zeggen wel dat dit is voor de Loonse en Drunense Duinen, maar het heeft ook gegarandeerd met de Efteling te maken, zodat daar straks geen stankoverlast is als die mensen in die bungalows zitten en daar gaan fietsen. Of de Efteling echt invloed heeft weet ik niet, maar het zal er wel mee te maken hebben. Zo heb ik ook gehoord dat ze straks een gebied waar wij nu nog met de auto door kunnen rijden, verkeersluw gaan maken ten behoeve van hun eigen recreatiepark. Wij hebben hier nu een doorgaande weg. Ik denk dat wij dan heel ver om moeten gaan rijden. Dat vind ik ook nogal bezwaarlijk. Het kan ook zijn dat ze de Veldstraat van De Moer tot Kaatsheuvel gaan afsluiten, alleen nog toegankelijk voor bestemmingsverkeer, want dat golfterrein loopt als een trein. Het is er altijd hartstikke druk met aankomende auto's, mensen die met karretjes de weg oversteken. Mijn verstand zegt: het is goed voor de werkgelegenheid. Heel de schoenindustrie in Kaatsheuvel is weg. Die mensen hebben weer werk gevonden in de Efteling. Dat is ontzettend goed. Ook voor de middenstand. Die moet het wel meer gaan promoten want Kaatsheuvel, ja ik vind dat ze daar ook te weinig doen. Als er dan zo'n grote groep mensen bij komt dan moeten daar ook meer winkeltjes komen. Het is dus goed voor de werkgelegenheid. Het is natuurlijk ook voor het genot van de mensen die daar kunnen vertoeven. De keerzijde van de medaille is dat de verkeersintensiteit aan de straat zeker zal toenemen. We merken het nu al met dat golfterrein.

Wij hebben geen gebruik gemaakt van de inspraakprocedure bij de uitbreidingsplannen. Er is genoeg publiciteit aangegeven. Dan ga je voor jezelf afwegen de ervaring uit het verleden. Je kunt gaan protesteren of doen, maar het heeft weinig effect. Het zit verder van je af. En houdt het toch niet tegen. Alhoewel ik wel vind dat die mensen die in het Entenwoud hebben gezeten voor het milieu en voor die bomen, groot gelijk hadden. Ik zeg niet dat alles wat ze doen dat dit klopt, maar ik heb voor die mensen die actie gevoerd hebben wel ergens respect. Ze hebben de kou en regen voor een half jaar getrotseerd. En ze hebben al gezegd dat ze terugkomen als het doorgaat. Nou zit het BMF (Brabantse Milieu Federatie, *sd*) er ook al achter. Het is wel zo dat als ze die plannen voor dat bos gaan ontwikkelen dan moet de Efteling ook wel compenseren met natuur. Ze kunnen wel gaan compenseren met weilanden die ze aankopen, maar dat vind ik geen echte natuur. Straks worden die weilanden als het was drukker wordt, misschien ook wel weer als parkeerterrein gebruikt. Het is gewoon een grote business daar. Dat mag ook, maar er wordt wel gewalst dikwijls over dingen dat ik denk: ja dat kan niet. Dat golfterrein is dan op zo'n korte afstand gekomen, dat mag ook. Ik ben er een keer koffie gaan drinken, het is een mooie locatie, ze hebben er een hele ecologische zone bij aangelegd, speciale planten voor vlinders. Met het golfterrein heb ik niet zo'n moeite. Met de Efteling persoonlijk ook niet, alleen, ja, als je goed gaat kijken, waarom moeten daar om puur zakelijk belang 3.500 bedden worden gecreëerd? En blijft het daarbij? Ze willen steeds meer, steeds groter.

Ik ben heel geïnteresseerd in wat er in mijn omgeving gebeurt. Niet alleen wat de Efteling betreft, maar alles wat er in het dorp gebeurt. Ik heb het idee dat de gemeente, die natuurlijk elk jaar die toeristenbelasting krijgt, meer op een lijn gaat zitten met de Efteling dan met de inwoners van de gemeente Loon op Zand. Ze komen nu altijd met de begroting tekort, dus als ze straks die toeristenbelasting kunnen vangen. Ik denk dat de gemeente heel ver zal gaan om het de Efteling naar de zin te maken. Datzelfde zie je als je gaat kijken naar de Europaweg als je vanaf Waalwijk de afslag bij Kaatsheuvel naar de ingang van de Efteling neemt. Daar staat een bejaardenhuis. Daar hebben ze een geluidswal neergezet. Vroeger konden die mensen, die hebben al niet veel, alles zien. Er zit dan een beetje glas tussen, maar het uitzicht is voor die mensen belemmerd. Dus het wordt alleen puur voor de recreatie en voor de Efteling gedaan. Nee, ik denk dat de gemeente heel ver meegaat met de Efteling. Gewoon ook in hun eigen belang. Alhoewel, de politie heeft zich met die bewoners van het Entenwoud niet veel bemoeid. Toezicht hebben ze wel gehouden, maar politiek hebben ze zich er niet in gemengd.

De provincie krijgt die ontwikkelingen weer allemaal te horen van onze gemeente. Dus ik denk dat het allemaal samen besproken wordt en dat ze toch op die lijn van de gemeente gaat zitten; als die mensen van de gemeente een goeie babbel hebben, dat ze bij de provincie toch wel een potje kunnen breken. Alhoewel de gemeente op het ogenblik door de provincie weleens worden teruggefloten. Dat blijkt hier wel met andere projecten.

Nee, ik kan niet zeggen dat mijn emotionele band met de Efteling door die plannen is veranderd. Wat komt dat komt toch. Dat houd je toch niet tegen. Wij kunnen eens zeggen: bah, het wordt hier straks drukker, maar je kunt je er het beste bij neerleggen. Ik zie eigenlijk het park en het vakantiegedeelte helemaal apart. Met het park heb ik voor mijn idee een andere emotionele binding dan met heel dat vakantiegebeuren er omheen. Ik heb altijd een goed gevoel gehad bij dat park ondanks de drukte. De mensen kunnen daar genieten. Ze hebben de verkeersstroom nu beter kunnen verleggen. De infrastructuur is beter geworden. Maar ik zie wel, als ze daar straks vijftiendertighonderd bedden krijgen en een hotel, de bui al hangen.”

De Moer, 15 maart 2004

Bijlage 5: Interview D

Geslacht: man, in 1933 geboren in Kaatsheuvel; ging als mislukt priesterstudent in 1949 naar een schoenfabriek in Kaatsheuvel, kreeg er een opleiding en werkte als modelleur, oefende het vak ook elders in de Langstraat en in Nijmegen uit, ging in 1969 vanuit zijn vrijwilligerswerk als hopman bij scouting het welzijnswerk in en werd projectleider in Utrecht, bleef wonen in Raamsdonksveer waar hij zich sinds zijn huwelijk had gevestigd, studeerde naast zijn werk M.O. Pedagogiek en volgde aan de Sociale Academie de voortgezette opleiding opbouwwerker; werd in 1980 directeur van een welzijnsinstelling in Oosterhout, deed opbouwwerk en coördineerde het buurwerk, startte in 1985 naast zijn betaalde werk een geitenbedrijf als gangmaker van de coöperatie van geitenhouders (eerste in Nederland) in Noord-Brabant met financiële steun van de provincie, beëindigde in 1991 zijn bedrijf in Nederland en vestigde dit in Polen in samenwerking met een adviesbureau in Wageningen, keerde in 2000 terug naar Nederland en vestigde zich in De Moer, het kleinste dorp van de gemeente Loon op Zand, grenzend aan het gebied van de Efteling; is politiek actief vanaf 1974, werd in 1982 gekozen in de Provinciale Staten van Noord-Brabant voor de

PPR (later GroenLinks), na terugkeer uit Polen werd hij politiek actief in de gemeente Loon op Zand voor dezelfde partij.

“Je emotionele binding is dat je daar als kind speelde. Ik was bij de scouting. Elk gezin in Kaatsheuvel was lid van het Sport- en Wandelpark en dat blijft je je hele leven bij. Je was trots op het park, ook toen het de Efteling werd. Het was ons sportpark, het waren onze mensen die dat deden. Het bestuur bestond uit Kaatsheuvelse mensen. Het waren weliswaar notabelen, die er misschien nog niet het meeste aan deden, maar die het lieten doen door hun ‘horigen’, de werkmeesters van de schoenfabrieken bijvoorbeeld in het bestuur, en de notabelen trokken aan de touwtjes. Het was wel een paternalistische instelling. Door mijn opleiding aan de sociale academie en omdat je buiten het dorp werkt, verandert je attitude. Je wordt bewuster, dus ga je ook anders kijken naar Kaatsheuvel. Ik bleef er geregeld komen omdat mijn moeder en mijn broers er woonden.

Eind vijftiger tot eind zestiger jaren ben ik secretaris van de handbalvereniging geweest. We speelden op de speelweide in de Efteling. Dan gaat de Efteling alle sportvelden afstoten. Je merkte dat je speelbal was van hogere machten en krachten. Je was niet meer de gesprekspartner. Je kreeg eerst steeds een ander veldje aangewezen. Je emotionele verhouding verandert dan. Het was zelfs zo dat we tenslotte blij waren dat we een ander veld kregen buiten de Efteling. Begin vijftig was ik jeugdleider bij scouting. We hadden een blokhut in het sport- en wandelpark die moest verdwijnen. Ik weet nog dat we met pastoor de Klijn aan tafel zaten. Ik zei: ‘Ja maar pastoor dat kan toch niet dat is toch gebouwd door de Ketsheuvel?? (juiste naam?)’ Hij vroeg: ‘Van wie is die grond?’ ‘Ja, die grond is van u.’ ‘Dan is ook het recht van de blokhut er op van mij.’

Dat is de eerste keer dat ik met dat recht kennis maakte. Van wie de grond was, was ook de opstal. En de pastoor was toen ‘de Efteling’. Je voelt een stuk machteloosheid. Het is toen wel een stuk goed gemaakt omdat ze voorstelden buiten de Efteling, op andere grond van hen een nieuwe blokhut te bouwen.

In 2000 terug in Nederland meldde ik me weer bij GroenLinks en ik werd afdelingssecretaris.

Dan zeg je al gauw: wat gebeurt hier op het gemeentehuis? Hoe komt het wat ze met de provincie en met de Efteling doen? Je komt mensen tegen, op het gemeentehuis laat je je gezicht weer eens zien en dan ontdek je dat een heleboel dingen anders lopen dan je had gewild. Ik vond een andere Efteling terug dan die ik vijftien jaar daarvoor verlaten had. Je krijgt te maken met de uitbreidingsplannen. Ik krijg er mee te maken op het moment dat de Brabantse Milieu Federatie (BMF) naar de Raad van State wil gaan om meer compensatie van groen. Dan zie ik mijn kans schoon. De BMF zei: dat bos is een gepasseerd station. Dat bos, het Entenwoud, zoals ze het noemen nadat Groenfront er in heeft gezeten, ook wel het kattenbos, zoals het in de volksmond heet, dat 100-jarige bos wordt vernield. Het gaat alleen nog maar over compensatie van het verloren groen. Dan denk ik: daar moet een oplossing voor te vinden zijn. Dan probeer ik in februari 2002 te bewerkstelligen – dat is in de aanloop naar de verkiezingen, dat combineer je met elkaar – dat de Efteling en de BMF in een symposium in Kaatsheuvel aan tafel gaan zitten en dat de goegemeente dan ook eens hoort hoe de vlag erbij hangt. Ik weet dat er nog een oude claim

ligt die de gemeente Loon op Zand heeft gerepareerd. De gemeente heeft niet de volume van de bouwmogelijkheden in de bestemmingsplannen opgenomen. Dat wil zeggen dat ze de hoogte en de omvang van de gebouwen niet exact omschreven heeft. Volgens de wet moet dat. Dat zou wel eens een zwak punt kunnen zijn. Dan heeft de Efteling een vrijbrief om te doen wat ze willen. We weten dat de Efteling enerzijds te weinig groen wil compenseren. Maar we weten ook dat de provincie dat plan niet kon goedkeuren omdat er niet voldaan was aan de eisen die ze zelf gesteld hadden in hun eigen bestemmingsplan. Ik weert dat door een toelichting van de BMF en uit gesprekken met de fractie van GroenLinks in de provinciale staten. Die was de enige die had geprotesteerd. We hadden een juriste in de fractie die op juridische grond kon zeggen tegen de provincie: jullie komen in moeilijkheden en dat kun je niet maken. Als dus de BMF naar de Raad van State gaat dan zou je gedonder krijgen. Dan zouden er straks alleen maar verliezers zijn. Wij, GroenLinks, zouden er mee kunnen winnen als we partijen aan tafel konden krijgen en als we die tot een vergelijk konden laten komen wat betreft de compensatie van het groen. Dan is de zaak goed geregeld. Ik vind het wel erg dat dat bos weg gaat, dat had niet gehoeven, maar dat was toen al een gepasseerd station. Laten we het dan nu zo regelen dat iedereen de minste schade lijdt en als GroenLinks hebben we publiciteit. Dat is strategisch denken. Dat overleg is niet doorgegaan omdat de wethouder van Loon op Zand het niet wilde en die wist meteen te bewerken dat de directeur van de Efteling het ook niet moest doen. De gemeente Loon op Zand dacht dat zij de beste ingang had op het provinciehuis. Zij ging er niet vanuit dat de Raad van State wel eens anders zou kunnen denken dan het gesjoemel op het provinciehuis. Toen dit niet doorging is de BMF naar de Raad van State gegaan. En tot ieders verrassing, terwijl ik wist dat dat foutje er zat, heeft de Raad niet gekeken naar wel of niet compensatie van het groen, maar ze hebben gezegd: jullie, dat is de gemeente Loon op Zand, hebben nog een foutje te herstellen: ga maar naar huis. Dat foutje was dat die volumes in dat bestemmingsplan niet waren geregeld. Dat andere van die groencompensatie komt wel weer aan de orde als eerst die vormfout is hersteld. En als de Efteling later niet ruimhartig compenseert, dan gaat de bouw van Droomrijk nog niet door. Nu doet de provincie wel pogingen om de BMF en de Efteling aan tafel te krijgen.

Mijn emotionele relatie met de Efteling is door de uitbreidingsplannen niet veranderd op het punt van het goed wat ze betekenen voor de omgeving. Daar is altijd nog een dot aan werkgelegenheid, Er is altijd nog veel goodwill. Je hoeft maar te vertellen dat je bij de Efteling woont en iedereen weet het. Daar zijn we best trots op. Maar, en dat heb ik uitgezocht en ook wel eens op het gemeentehuis gezegd, straks ligt Kaatsheuvel in de Efteling. En zij bepalen al wat wij hier nog aanspeelruimte hebben. Zij bouwen daar uitgaans- en winkelcentra en dat gaan gewoon door. Dat wordt de Uitwijk. Dat theater is er al. Dan kunnen wij hier wel een winkelcentrum in Kaatsheuvel oppoetsen en een cultureel centrum proberen te realiseren, . maar dat valt in het niet bij wat de Efteling doet. Door 'De Wereld van de Efteling (het park, de verblijfsrecreatie, het uitgaanscentrum, de winkelcentra) te creëren en daar alles aan op te hangen. Er is geen ondernemer in Kaatsheuvel die zichzelf respecteert die denkt ik ga hier een winkel openen, want dat is een doodgeboren kind. De helft van de winkelstraat staat al leeg. De Efteling laat de wethouder en de ambtenaren door hun betrokkenheid bij dat bedrijf naar haar pijpen dansen. Alles wat er moet gebeuren voor de Efteling dat gebeurt. Van het karrenspoor dat de Eftelingsestraat nu is, al bepaald dat dat met voorrang, als het aan de orde is, aangelegd moet worden door de gemeente. Dat gaat ten koste van iets anders. De Efteling heeft dat nodig anders kunnen de auto's van die mensen op weg naar Droomrijk nooit in dat bos komen. De Efteling hoeft dat niet zelf te doen want het is

een openbare weg en de gemeente is verplicht de openbare voorzieningen aan te leggen. Net als ze dat voor de rest van het bedrijfsleven moet doen. Rijk, provincie en gemeente moeten er voor zorgen om al die auto's zo snel mogelijk van de snelweg af te krijgen en hun doel bereiken. Dat moet ook zo gebeuren. Maar de overheid moet veel kritischer bekijken of we nu elke keer dat de Efteling wat wil, daar nu wel voor in het geweer moeten komen. Rijks-, provincie- en gemeentegelden worden dan rechtstreeks gebruikt voor voorzieningen voor de Efteling. Dat is gemeenschapsgeld. De gemeente Loon op Zand is nog niet armlastig, maar er kan niks. Er is geen geld. Intussen is ook, en dat is het belang van de gemeente weer geweest, dat Droomrijk er meteen zou komen, want daar hoopte ze een boel toeristenbelasting van te beuren. Van de entree van de Efteling beurt ze niks. Dat is dagrecreatie. Nu staat Droomrijk er nog niet, terwijl de gemeente de inkomsten daarvan wel in de begroting voor 2005 heeft opgenomen. Dus daar zit een gat dat ze moeten dichten. En dat is kortzichtig beleid.

Zo'n bestuur van de Efteling heeft niets meer met Loon op Zand en Kaatsheuvel te maken. Die mensen in het gemeentebestuur, met name de wethouder, kan, denk ik, niet meer uit elkaar houden zijn taak als wethouder van de gemeente geredeneerd naar de Efteling van vroeger. Hij praat over 'wij', alsof de Efteling uit de goede oude tijd nog bestaat toen de gemeente daar nog geld in had zitten, dat de gemeente bestuursleden kon benoemen enzovoorts. Nu is de Efteling een economisch bedrijf dat aandelen heeft en de Stichting is een groot aandeelhouder die slagvaardig kan doen wat ze wil. In het bestuur zit niemand meer uit Loon op Zand. Je wordt als lid van het bestuur niet meer geselecteerd op je afkomst, maar wat je kunt bereiken voor de Efteling. De oud-president commissaris van het bouwbedrijf Heijermans is ook president-commissaris van de Efteling. De voorzitter van de Kamer van Koophandel, tevens voorzitter van de CDA-fractie in provinciale staten en gedeputeerde, zit in het bestuur. Want dat is toch wel handig.

Ik vind dat er niet voldoende rekening is gehouden door gemeente en provincie met de belangen van de dorpsbewoners. Daar is wel rekening mee gehouden, maar altijd afgewogen tegen de belangen van de economische situatie van de Efteling en wat die vertellen hebben. In het algemeen gezegd: waarom is Droomrijk zo belangrijk? 'Ja', zegt de wethouder, 'dat is alleen al goed voor de werkgelegenheid.' Vraagt een commissielid: 'Om hoeveel arbeidsplaatsen gaat het?' 'Dat weet ik niet', zegt de wethouder. Zo'n uitspraak over de werkgelegenheid doet het wel goed, maar het wordt niet ingevuld. En om welke arbeidsplaatsen gaat het dan? Van het kader, hoogwaardige arbeid? Ondergeschikte arbeid? De dorpsbewoners zijn hier alleen maar ondergeschikten. De mensen zijn hier altijd al blij, dat was tijdens de schoenindustrie ook al zo, als er ergens een kruimeltje afvalt en ze hun salaris met het werk van het hele gezin kunnen voltooien. Dat is cultuur hier. De echte Kaatsheuvelse mensen zullen zich daar niet tegen verzetten. Dus ook niet de mensen die in de gemeenteraad zitten. Ook omdat er een aantal van die gemeenteraadsleden bij de Efteling werken. De cultuur van de dorpelingen en het gemeentebestuur is er een van onderdanigheid en aan de hand van... lopen: 'wiens brood men eet, diens woord men spreekt.' Ook een gemeentelid durft geen scherpe vragen te stellen.

De planologische commissie (PPC) van de provincie was kritisch, maar de provinciale politiek heeft niets mee gedaan met die kritiek. Ook daar hebben ze het laten gebeuren. Ze heeft de waarschuwing van de PPC naast zich neergelegd. Alleen GroenLinks heeft gereageerd, omdat daar een keene mevrouw zat die een juridische opleiding had en meer met zaken als bestemmingsplannen te maken heeft gehad Maar die kwam er niet doorheen. Ook niet bij de

SP, niet bij de PvdA, niet bij links en niet bij rechts. Ze lieten het gewoon gebeuren ‘want het zal wel goed zijn’. En ik denk als er een ander had gezeten van de GroenLinks- fractie, dat er niemand iets had gezegd. Het is de mentaliteit van ons-kent-ons.”

De Moer, 11 maart 2004

Bijlage 6: Interview E

Geslacht: vrouw, geboren 1931 te Kaatsheuvel, bleef na de lagere school tot haar 21^e thuis, enerzijds omdat haar ouders niet wilden dat zij in een schoenfabriek ging werken, anderzijds omdat de nonnen van haar school alleen de meisjes uit de hogere sociale klasse op de middelbare school toelieten, volgde in die tijd de avondopleidingen boekhouding, typen, en aan de volksuniversiteit cursussen Frans en Engels, had van jongs af aan een brede culturele interesse; zorgde toen ze in 1952 bij de Efteling begon tot haar overlijden in 1960, samen met haar invalide zus voor haar moeder die aan de ziekte van Alzheimer leed en voor de huishouding tot ook haar vader in 1967 overleed.

“Ik heb een enorm grote emotionele band met de Efteling omdat ik van het park ben gaan houden. Het is niet zo dat het altijd koek en ei was, maar ik heb het helemaal zien groeien. Ik ben in 1952 bij de Efteling gekomen, heb het helemaal mee opgebouwd, kun je wel zeggen. Op kantoor waren we met zeven personen, inclusief de directeur en ik deed de boekhouding en daarnaast veel andere dingen zoals geldafrekening, de kas, abonnementen uitschrijven, de rijkaarten en rekeningen maken voor de manege, en dergelijke.. Alles wat er administratief te doen was. We hebben keihard gewerkt.

Hoewel ik op mijn 21^e bij de Efteling begon, heb ik er niet onafgebroken tot mijn pensionering gewerkt. Er was al een boekhouder toen ik in 1952 kwam. Ik heb zijn taak helemaal overgenomen. Ik wist dat die boekhouder f 5.000 per jaar meer verdiende dan ik. Ik verlangde ook meer geld. Dat kon niet want ik was een vrouw en ik was niet getrouwd. Ik kon als vrouw volgens de wet ook pas met mijn 30^e in het pensioenfonds. Ik ben nooit getrouwd. Ik heb er diverse gesprekken over gevoerd. Ik kon wel een beetje verhoging krijgen, maar wat ik eiste dat kon niet. Mijn broer had intussen een meubelzaak geopend in Boxtel en die vroeg mij bij hem bedrijfsleider te worden. Ik heb ja gezegd. Toen kon ik ineens wel mijn geld bij de Efteling krijgen en ze wilden dat ik daar bleef, maar omdat het mijn broer was en ik hem beloofd had om te komen, kon ik niet meer terug. Ik had er wel spijt van. Maar mijn liefde voor de Efteling was zo groot, ik raakte een beetje overspannen en ik ben na zes jaar weer terug gegaan. Ik heb daardoor dus geen veertig maar 33 jaar bij de Efteling gewerkt. Toen ik terug kwam in 1973 was mijn plaats op kantoor bezet. Alles was uitgebreid. Een andere broer was intussen personeelschef geworden. Hij had een plaats voor me in een van de winkels van de Efteling als hoofdverkoopster. Dat beviel me ontzettend goed. Er komen altijd vrolijke en blije mensen, veel blijer dan ze nu zijn, want nu zijn ze verwend. Ik wilde dus ook niet meer naar kantoor terug toen daar een plaats vrij kwam. Tot mijn 50^e ben ik in de verkoop geweest. Ik heb nog een veel grotere winkel in souvenirs en fotorollen geleid met acht medewerkers in het hoogseizoen, voornamelijk studenten die ook steeds ingewerkt moesten worden. We hebben altijd ontzettend hard moeten werken en van het staan kreeg ik last van mijn benen, waardoor ik de laatste jaren heb gewerkt als cassière.

Op kantoor had ik een vaste baan het hele jaar door. In de verkoop had ik echter een seizoencontract. Dus ieder seizoen kreeg je je ontslag. Dan kon je in de W.W. gaan. Onder diverse directeuren is het beleid niet altijd even goed geweest ten opzichte van de arbeiders

en zeker de laatste tien jaar is het volgens de medewerkers slechter geworden. Tien- twaalf- en vijfhuurcontracten. Mij konden ze dat niet maken als vaste seizoenarbeidster. De nieuwe medewerkers, waar ik fel op tegen was, want ik dacht natuurlijk ook mee met mijn medemensen, konden ze als het slecht weer was naar huis terug sturen. Als het regende kwamen ze net aangefietst en dan kregen ze te horen: we hebben je niet nodig vandaag. Zo gebeurde dat. Ik heb wel liefde voor die Efteling, maar dat zijn onmenselijke dingen.

Ik heb geen pensioen. Ik heb een pensioen van de Efteling over de laatste twee jaar vanaf 1989. Toen kwam de regeling dat het voor seizoenarbeiders mogelijk was om pensioenpremie te betalen. Ik heb om precies te zijn nu € 55,55 per maand pensioen van de Efteling. Dus ik heb in 2004 € 828.08 AOW en € 55,55. Dat is mijn inkomen na 33 jaar bij de Efteling werken. Ik red het wel, maar het is een groot onrecht.

Ik sta volledig achter de uitbreidingsplannen van de Efteling. Het zal misschien zijn door mijn achtergrond en hoe ik al die plannen vanaf het begin heb meegemaakt, ik heb zelf meegemaakt toen mijnheer van der Heyden al die stukken grond aankocht, en huizen in de omgeving kocht. Die huizen zijn inmiddels weer aan medewerkers van de Efteling verkocht. Ze hebben geen bezittingen meer van huizen, maar wel van heel veel gronden. Het was een heel vooruitziende blik van, destijds burgemeester, van der Heyden, dat hij zoveel gronden heeft aangekocht. Er is al eerder een bungalowpark geweest, het Kraanven, waar ik in 1961 een jaar heb gewerkt. Verder heb ik al die ontwikkelingen van plannen onder elke nieuwe directeur meegemaakt.

Dat bos zegt, zoals ik het begrijp en zelf ook voel, voor de Kaatsheuvelse medemensen eigenlijk helemaal niks. We hebben prachtige Loonse en Drunense duinen waar ik vroeger als klein kind met mijn moeder en vader al naar toe ging. Het gaat eigenlijk om een stuk miserabel bos waar bijna niemand in komt en waar ook al een paar Kaatsheuvelse mensen zich hebben verhangen. Het is gewoon, voor mijn gevoel en voor veel mensen, een griezelbos. Laat het dan een oud bos zijn en dat er dassen zitten. Nou, vroeger waren die er niet, misschien hebben ze er wel eentje in gestopt, dat is niet zo moeilijk. Dan staat er een bepaald soort hout dat dan ook erg belangrijk zou zijn. Nee, ik denk toch, omdat we zo'n prachtige natuur rondom ons hebben, schitterend, en ook de andere kant op naar de Moer, dan is van dat stuk bos iets heel moois te maken. Het is toch een bepaalde ontwikkeling in de recreatie. En het gaat om een aantal, dat niet de mogelijkheid hebben om naar het buitenland te gaan, dus ik vind het een prachtige mogelijkheid. Ik zou graag willen dat het door gaat. En de Efteling zal dat in een prachtige stijl doen. Natuurlijk moeten er bomen gekapt worden, maar ze zullen zo veel mogelijk groen behouden en ook te zijner tijd mocht er iets mis gaan met bomen, ze zullen die altijd, dat doen ze ook op de Efteling, vernieuwen. Het is niet alleen dat de Efteling dat nodig heeft vanwege de geldbusiness, maar wij hebben hier een heel grote schoenenindustrie gehad. Intussen zijn al die mensen weer een beetje op hun plaats, maar er zijn nog steeds veel ongeschoolde krachten, vooral jongelui die heel laag zijn opgeleid. Er zijn ook een x-aantal buitenlanders en die komen er allemaal nog meer en die moeten ook allemaal een baantje hebben. Dus die uitbreidingsplannen zullen aan de ontwikkeling van werkgelegenheid zeker bijdragen. En dan gaat het wel op een niveau, dat ik dus niet goedkeur, van zoveel-uren-contracten, Want die bestaan nog steeds op de Efteling... Kijk, het is ook vervelend dat er zoveel werklozen zijn, want een vrouw die drie uur op de Efteling mag werken en ze zeggen: je bent niet meer nodig om wat voor reden dan ook, die komen voor die paar uren slechts in de werkloosheidswet. De gemeenschap draait daar voor op. Anders dan

dat ze thuis als huismoeder zou zijn gebleven. Dat is ook een ontwikkeling waar de regering achter staat. Het is niet alleen de Efteling, over heel Nederland zijn er zulke contracten. Dat vind ik helemaal fout. Je hebt ook nooit zekerheid als je maar een contract hebt van een aantal uren. Ze mogen vaak 30 of 40 uur werken, want de Efteling moet natuurlijk draaien. En zo gaat het met al die bedrijven. Bijna niemand die een 5- of 10-uur contract heeft, kan bij de bank aankloppen voor een hypotheek om een eigen woning te kopen. Dat kon ik vroeger ook niet als seizoenarbeidster. Ook de jongelui niet. Er is heel veel stennis op de Efteling over geweest, maar ze zetten het toch door. Er zijn jonge mensen die maar zoveel uren contracten hebben en die er nooit aan toe komen om goed voor zichzelf te kunnen zorgen.

Nee, ik heb geen gebruik gemaakt van de inspraakprocedure. Waarom weet ik eigenlijk niet. Ik sta er achter, dus ik hoef me er niet druk over te maken. Ik heb me er wel op een andere manier druk over gemaakt. Ik heb er met veel mensen over gediscussieerd op verjaardagen en als we eens bij elkaar komen, en me flink boos gemaakt. Dan raak ik heel erg geëmotioneerd. Ja, ik houd gewoon erg veel van de Efteling. Natuurlijk, die er tegen waren en die zeggen dan: ga ook maar eens kijken naar die boomhutten. Dan zeg ik: daar ga ik niet heen, want dan word ik hartstikke woest. Ze kennen hier niks van Kaatsheuvel, ze kennen niks van de achtergrond, ze kennen niks van het bos, ze kennen niks van gevoelens van mensen vaak.

Het is een haat-liefde verhouding van een heleboel mensen in Kaatsheuvel met de Efteling. Bijvoorbeeld omdat ze die abonnementen nu weer zo duur gaan maken. Dat is ook helemaal niet zo netjes. Er kwam een gescheiden vrouw bij me om die brief over die verhoging te laten zien. Het is het komend seizoen voor gewone mensen bijna niet meer te betalen. En kinderen willen naar de Efteling, want het is een superpark voor kinderen. Ik zeg altijd je moet schrijven als je klachten hebt, want er zijn best veel klachten over de Efteling, op papier zetten. Dat wordt gelezen. Daar wordt aandacht aan geschonken. Want uiteindelijk was de doelstelling van het park vóór de Kaatsheuvelse bevolking voor ontspanning. Dat staat ook in de statuten. Dat is allemaal opgeschoven. Het beleid wordt allemaal gevoerd door mensen van buiten Kaatsheuvel. Ook in het bestuur.

Nee, mijn emotionele relatie met de Efteling is door al die dingen niet veranderd. Ik zie dat er allemaal foute dingen gebeuren, maar die zijn in de loop van de jaren altijd al gebeurd. Ten nadele vaak van de medewerkers. Om nog even op mijn eigen salaris terug te komen. Ik kreeg altijd provincie van de omzetten in de winkels en toen kwam er een nieuwe directeur en die schrapt al die provisies weg. Dan heb je in een klap f 150 bruto per maand minder inkomen. Bij de Efteling is het als arbeider altijd een onzeker bestaan, mits je een vaste baan hebt. Ik heb veel gestreden. Ik heb veel geprotesteerd, maar je krijgt van je collega's geen medewerking. Er werkten veel gehuwde vrouwen die hadden thuis een man met inkomen en die wilden dat niet. Die waren allemaal bang hun baantje kwijt te raken. Ik had toch een vaste seizoenbaan, dus voor mij was dat niet van toepassing. En als je met je chef praat, want je mocht niet rechtstreeks naar de directie, dan deed de chef er vaak niets mee. Ik kan er wel

uren over praten. Desondanks blijf ik heel veel liefde voor de Efteling houden. Ik vind het een prachtig park. Ja, liefde voor het park is het dus eigenlijk. Niet voor het beleid. Wel liefde voor het park omdat er zo veel mensen en kinderen vreugde kunnen hebben.

Ik denk niet dat er door de gemeente bij de uitbreidingsplannen voldoende rekening is gehouden met de belangen van dorpsbewoners in het algemeen. Ja, dan had ik misschien naar die inspraakmogelijkheid moeten gaan. Je hoort er niets over uit de gemeente. Ik vermoed niet ten gunste van de Efteling dan. Ten nadele is er al genoeg over geschreven.

Ik denk dat de provincie er ook onvoldoende rekening mee heeft gehouden omdat anders die plannen wel hadden kunnen doorgaan. Er is ieder keer protest, of wat anders. Dus als gemeente en provincie wel rekening hadden gehouden met het belang van de dorpsbewoners dan waren die plannen al lang gerealiseerd. Er is een procedurefout gemaakt. Of dat waar is weet ik niet, dan was Droomrijk er al geweest. Nu zijn er minder arbeidsplaatsen en misschien zijn er in het dorp en in de hele regio ook wel werklozen die dan aan het werk hadden gekund. Als je al die negatieve dingen een beetje buiten beschouwing laat; dan is het heel erg fijn om in de recreatie te werken.”

Kaatsheuvel, 15 maart 2004